

RADOSLAV ROTKOVIĆ KAO MONTENEGRIST

Adnan Čirgić
Aleksandar Radoman

This article gives an overview of Radoslav Rotković's work in the area of history of literature. Radoslav Rotković was an extremely important figure in Montenegrin science and culture, present for more than sixty years as an author in several disciplines: literary criticism, history of literature, history and linguistics. Apart from that, Rotković is also a significant writer. Rotković dealt with various scientific fields, but he is mainly regarded as a literature historian while his philological work is often neglected, even though he has been studying Montenegrin language for decades.

Radoslav Rotković je sigurno jedna od najkrupnijih i najosobnijih figura koja se javila među proučavaocima i afirmatorima crnogorske kulture u najširem smislu te riječi, još od prvih poslijeratnih godina pa do naših dana. U crnogorskoj periodici javio se prije više od 60 godina (1948) i od tada djelovao na razne načine: kao publicist koji je redovno pratio događaje na crnogorskoj kulturnoj sceni, kao filmski kritičar, kao enciklopedist, kao književni kritičar, kao istoričar književnosti, kao književnik, kao istoričar crnogorske drame i pozorišta, kao društveni kritičar, kao istoriograf, kao kulturolog, kao poslanik u Crnogorskoj skupštini.

Rođen je 30. maja 1928. godine u Mojdežu kod Herceg Novoga, đe je stekao osnovno obrazovanje, a gimnaziju je završio u Kotoru. Diplomirao je na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1953, a u Beogradu je završio i Fakultet političkih nauka 1974. godine. Doktorsku tezu *Bokokotorska crkvena prikazanja (XVII–XVIII stoljeće)* odbranio je 1979. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Rotković je radni vijek započeo kao urednik rubrike za kulturu u „Pobjedi“ (1954–1959); bio je umjetnički direktor „Lovćen-filma“ (1959–1965); glavni urednik TV „Titograd“ (1966–1980); naučni radnik u Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti (1980–1981); rukovodilac Odjeljenja za društvene nauke Leksikografskog zavoda Crne Gore (odakle je penzionisan 1988. godine). Visoko zvanje *naučnog savjetnika* dobio je 1984.

Posebno je značajno što je kao poliglota prevodio i priređivao djela starih crnogorskih pisaca iz Boke – Ljudevita Paskovića, Ivana Bone, Đorđa Bizantija, Ivana Antuna Nenadića, naročito što je priredio djela Krsta Ivanovića, Stefana Zanovića i Stefana Mitrova Ljubiše.

Bio je član (do 1989) i više puta predsjednik ili sekretar Udruženja književnika Crne Gore, član Jugoslovenskoga nacionalnog komiteta za Enciklopediju evropske kulture ranoga srednjeg vijeka, član Redakcije za Crnogorsku enciklopediju DANU i sl. Bio je član Crnogorskoga PEN centra, Matice crnogorske, Dukljanske akademije nauka i umjetnosti (đe je bio predsjednik Odjeljenja za jezik i književnost), Instituta za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“ te saradnik Instituta za crnogorski jezik i književnost. Dobitnik je: Ordena rada sa zlatnim vijencem (1984); Nagrade oslobođenja Titograda (1966); nagrada za TV reportaže na Festivalu u Portorožu: Nagrade za ekologiju (1974); Nagrade Udruženja književnika Crne Gore za najbolju knjigu u 1976. godini (knjiga *Crnogorsko književno nasljeđe*); Vijenca Petrovića, priznanje DANU „za izuzetne zasluge u afirmaciji crnogorske

Radoslav Rotković

(duklijanske) nauke i kulture“ (2002). I pored svega toga, najviše crnogorsko državno priznanje, *Trinaestojulsku nagradu*, Rotković je dobio tek 2010. godine za knjigu *Jezikoslovne studije*. Preminuo je u Risnu 8. septembra 2013.¹

I površan uvid u bibliografiju dr Radoslava Rotkovića jasno upućuje na zaključak da je riječ o posve osobenoj ličnosti savremene crnogorske kulture i nauke. Od prve objavljene pjesme, *Jutro u Duklji*, 1948. godine, Rotković je ispisao na desetine tomova – romana, pripovjedaka, drama, pjesama, književnih i pozorišnih kritika, scenarija, komentara, osvrti, reagovanja, eseja, enciklopedijskih jedinica te historiografskih, književnoistorijskih i jezikoslovnih studija.² U ovome tekstu ograničićemo

¹ Biografske podatke o Radoslavu Rotkoviću preuzeli smo iz: Ljiljana Lipovina, *Radoslav Rotković – bio-bibliografija*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2009, a neke biografske podatke dao nam je i sâm autor.

² V. Adnan Čirgić, „Radoslav Rotković kao jezikoslovac“, *Lingua Montenegrina*, broj 4, Cetinje, 2009, str. 471–488.

se samo na jedan segment opusa ovoga našeg posljednjeg klasičnog polihistora. Riječ je o radovima iz oblasti istorije književnosti i jezikoslovlja.

Ako se ostavi po strani njegov beletristički opus, Rotkovićev angažman mogao bi se hronološki, u grubim potezima, podijeliti na tri faze. U prvome periodu, koji obuhvata pedesete i šezdesete godine XX vijeka, on, u prvom redu, djeluje kao književni kritičar. Štaviše, Radoslav Rotković, uz Boža Bulatovića i Milorada Stojovića, slovi za utemeljivača moderne novinske kritike u Crnoj Gori. Smjelih zapažanja i lucidno formulisanih ocjena recentnih tekstova domaće i strane provenijencije, Rotkovićeve kritike obezbijedile su mu status pouzdanog i uvijek osluškivanog analitičara savremenih književnih tokova. Za drugoga perioda, koji se, okvirno, proteže na sedamdesete i osamdesete godine, Rotković je sve prisutniji kao istoričar književnosti: objavljuje studije i monografije, priređuje brojna izdanja i antologije: nameće se kao prvorazredni autoritet za tu oblast, značajno proširujući saznanja o crnogorskoj književnom nasljeđu. U trećem, pak, periodu, posljednje decenije XX i prve decenije XXI vijeka, Rotković se mahom bavi historiografskim temama. Ne treba, ipak, smetnuti s uma da se u Rotkovićevu slučaju, ma u kojoj disciplini se ogledao, uvijek mora računati s nesputanom erudicijom, nerazlučivom karakteristikom njegova života i stila. Stoga njegovi tekstovi uvijek nude mnogo više od očekivanoga i zadatoga određenim žanrovskim obrascem te funkcionišu kao specifični polimorfni prostor ispunjen atmosferom i duhom brodelovske – *totalne istorije*.

Crna Gora, njena kulturna, književna i politička povijest, za svih šest decenija Rotkovićeva stvaralaštva, centralna su preokupacija njegova „pjevanja i mišljenja“. Uz brojne književne, pozorišne i filmske kritike, potpisane Rotkovićevim imenom, koje sriječemo u jugoslovenskoj periodici prvih decenija nakon Drugoga svjetskog rata posebnu pažnju danas izazivaju njegove

polemike i reagovanja na pokušaje negiranja ili posvajanja crnogorske kulture i temeljnih identitetskih vrijednosti. Tako već 1956. godine u tekstu *Razgovor neugodni* kritikuje praksu svrstavanja crnogorskih pisaca u srpske antologije.³ Deceniju kasnije, 1967, reaguje na izjavu sekretara Matice srpske Živana Milisavca da je postojanje crnogorske književnosti politički a ne naučni problem.⁴ Rotković, istina, nije bio sasvim usamljen, pripadao je grupi crnogorskih intelektualaca (braća Radojević – Radoje i Danilo, Vojislav P. Nikčević, Dragoje Živković...) koji su od kraja šezdesetih godina snažnije afirmisali posebnost crnogorskoga nacionalnog identiteta, no ta je borba bila osuđena na izvaninstitucionalno djelovanje, a njeni protagonisti proskribovani i sumnjičeni za „nacionalističke tendencije“. Činjenica da su naučne koncepcije te grupe kulturnih radnika danas postale dio oficijelne crnogorske historiografije, književne historiografije i jezikoslovlja, nije bitnije uticala na tretman njihovih kreatora.

Cjelovitije i svestranije crnogorskom književnom dijahronijom Rotković će se pozabaviti sedamdesetih godina. Dvema studijama o *Ljetopisu Popa Dukljanina*, objavljenim u reviji „Ovdje“ 1971. godine,⁵ otpočinje period Rotkovićeva intenzivnog i plodonosnoga bavljenja našim književnim nasljeđem. I već u tim tekstovima očituju se sve bitne osobine njegova postupka – polemičnost, besprijekorno poznavanje literature i *duha epohe*, analitički, multidisciplinarni pristup materiji i umijeće sintetičkog zaokruživanja problema. Nastalim kao reakcija

³ Radoslav Rotković, „Razgovor neugodni“, *Pobjeda*, god. 13, br. 12, 18. 3. 1956, str. 9.

⁴ Radoslav Rotković, „Privremeno rješenje“, *Pobjeda*, god. 24, br. 2603, 30. 3. 1967, str. 9.

⁵ Radoslav Rotković, „Da li je Dukljanin bio Roman“, *Ovdje*, br. 29, Titograd, 1971, 15; Radoslav Rotković, „Izvori i uzori *Ljetopisa Popa Dukljanina*“, *Ovdje*, br. 30, Titograd, 1971, str. 15.

na knjigu Nikole Banaševića, *Letopis popa Dukljanina i narodna predanja*, u ovim dvjema studijama raspravlja se o gotovo svim važnijim pitanjima koje u nauci izaziva ta zagonetna i dragocjena srednjovjekovna hronika. U prvoj studiji, „Da li je Dukljanin bio Roman“, Rotković se upušta u analizu nekih teza Nikole Banaševića ali i cijeloga niza autora koji su se bavili pitanjem autora *Ljetopisa Popa Dukljanina*. Na Banaševićevo potcjenjivanje razvijenosti pismenosti u srednjovjekovnoj Duklji i zaključke da je *Ljetopis* djelo nekog učenog benediktinca romanskoga porijekla, te da nije postojao slovenski original hronike, Rotković odgovara nizom sugestivnih pitanja kojima potrtava nedostatnost Banaševićeve argumentacije. U zaključku naglašava: „U svakom slučaju rizično je proglasiti nepostojećim sve ono što se nije sačuvalo, jer naučnici najbolje znaju koliko je djela za koje se zna da su postojala, pa ih danas nema!“ U drugoj studiji, „Izvori i uzori Ljetopisa Popa Dukljanina“, Rotković problematizuje Banaševićevu tezu da u toj srednjovjekovnoj hronici nema baš nikakva odjeka usmene tradicije. Dajući pregled ranijih izučavanja ovoga problema (Jagić, Šišić, N. Radojčić, Kovačević) i kritički analizirajući i komentarišući jedan po jedan primjer iz Banaševićeve monografije, Rotković zaključuje: „Studija N. Banaševića je iscrpna i korisna. On je prikupio i obradio sve ono što bi moglo imati veze bilo sa manrom bilo sa sadržajem Ljetopisa i ta su istraživanja za dohledno vrijeme konačna, jer nema izgleda da se otkrije neko novo staro djelo koje je moglo da posluži Dukljaninu. Ali isključivost u negiranju uticaja narodne pjesme ili prozne legende je nepotrebna. Ne treba ići dalje od vladike Vasilija i Petra I pa utvrditi da su oni čitali i koristili Orbinovo Kraljevstvo Slovena (prema ruskom prevodu) a pisali su i pjesme. U njihovim historijama Crne Gore pomiješana je pjesma i historija jednako kao i u Ljetopisu Popa Dukljanina.“ Premda se u potonje četiri decenije bibliografija o *Kraljevstvu Slovena* Popa Dukljanina značajno

uvećala objavljivanjem nekoliko novih izdanja, vrijednih monografija i brojnih studija, osnovni zaključci iznešeni u ovim dvjema Rotkovićevim studijama – o autoru, kompoziciji, izvorima i uzorima te srednjovjekovne hronike, i dalje su aktuelni.

Usljedili su, u prvoj polovini sedamdesetih, radovi o Ivanu Antunu Nenadiću, Stefanu Mitrovu Ljubiši, Antunu Kojoviću, Ljudevitu Paskoviću, Vuku Vrčeviću... Posebna vrijednost Rotkovićevih istraživanja ogleda se u činjenici da je za predmet svojih studija uzimao manje poznate i slabo proučene pisce, pa su njegovi tekstovi često imali karakter otkrića zaboravljenih slojeva baštine. To osobito dobija na vrijednosti ako se zna da se sistematičnija ispitivanja starijih segmenata književnoga nasljeđa u Crnoj Gori začinju tek pojavom biblioteke „Luča“, 1963. godine, biblioteke koja će desetak godina kasnije dobiti i određenje – *antologija crnogorske književnosti*. Početni koraci u pravcu revalorizacije starije literarne baštine učinjeni su priređivanjem antologije *Prednjegoševsko doba* i publikovanjem prvog crnogorskoga izdanja *Ljetopisa Popa Dukljanina*, upravo u okviru biblioteke „Luča“. Za tu biblioteku Radoslav Rotković je od 1967. do 1987. godine priredio čak sedam izdanja. Pored antologijskoga izbora iz stvaralaštva savremenika, Čeda Vukovića i Janka Đonovića, tu su se našla izdanja pisaca koji do tada u Crnoj Gori nijesu nikada publikovani ili prevedeni – izbori iz stvaralaštva Ivana Antuna Nenadića, Vuka Vrčevića, Krsta Ivanovića, Stefana Zanovića i Ljudevita Paskovića.

Važnije radove iz toga perioda Rotković je uvrstio u knjigu *Crnogorsko književno nasljeđe I*, za koju je dobio nagradu Udruženja književnika Crne Gore i prvi put bio kandidovan za Trinaestojulsku nagradu (na prijedlog pisca Čeda Vukovića). Pored već ranije objavljenih priloga, „Humanista Ljudevita Paskovića Kotoranin“, „Ivan Antun Nenadić“, „Djelo Antuna Kojovića“ i „Vrčevićeva proza“, knjiga *Crnogorsko književno nasljeđe I* donosi i obimnu studiju „Književnost dukljansko-zet-

skog perioda (IX–XII vijek)“. Prvi je to pokušaj sinteze najstarijega i najslabije izučenoga perioda crnogorske književnosti u našoj književnoj historiografiji. Polazna premisa Rotkovićevih istraživanja jeste da „dukljansku književnost čini ono što je ona naslijedila od drugih i ono što je ona ostavila drugima“. ⁶ Upuštajući se u multidisciplinarno čitanje društveno-političkih odnosa u dukljanskoj srednjovjekovnoj državi, te posebne analize ključnih spomenika te epohe – *Andreacijeve povelje*, barskih epitafa, legende o Vladimiru i Kosari te *Kraljevstva Slovena*, Rotković ne zaobilazi ni ona u nauci „tamna“ mjesta kakva su pitanje prisustva glagoljice, bogumilskih uticaja, narodnoga stvaralaštva te epohe i postojanja tzv. zetsko-humske redakcije staroslovenskoga jezika. Tome periodu Rotković će se vratiti dvadesetak godina kasnije u knjizi *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka*⁷ te u kapitalnoj sintezi *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do 1852*, objavljenoj kao druga knjiga *Istorije crnogorske književnosti*.⁸

Radom „Humanista Ljudevit Pasković Kotoranin“ Rotković u matičnu literaturu vraća čuvenoga latinistu koji je „jedan od prvih naših pjesnika uvrštenih u strane zbornike i antologije, i jedan od posljednjih koji je tu počast doživio u svojoj zemlji“. ⁹ Rekonstruišući pjesnikovo doba i biografiju, raspravljajući o sačuvanim knjigama i rukopisima, mogućim uzorima i uticajima

⁶ Radoslav Rotković, *Crnogorsko književno nasljeđe I*, Pobjeda, Titograd, 1976, str. 19.

⁷ Dr Radoslav Rotković, *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka*, Print, Podgorica, 1999, str. 337–406.

⁸ Radoslav Rotković, *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do 1852. Istorija crnogorske književnosti*, knjiga II, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013.

⁹ Radoslav Rotković, *Crnogorsko književno nasljeđe I*, Pobjeda, Titograd, 1976, str. 105.

(Pasković je snažno uticao na engleskoga pjesnika Tomasa Lodža), te dajući prešek tematsko-motivskih dominantni poezije toga u svoje doba izuzetno cijenjenoga pjesnika, Rotković nam ponovo nudi na uvid cijeli jedan „zaturen“ fragment naše literature. Opsežan izbor iz stvaralaštva Ljudevita Paskovića Rotković je objavio 1987. godine.¹⁰ Tu su se prvi put, među koricama jedne knjige, našle objedinjene pjesme prevedene s latinskoga i talijanskoga jezika.

Prilog „Ivan Antun Nenadić“ predstavlja djelimično izmijenjen predgovor objavljen uz izbor iz Nenadićeva djela.¹¹ Rotković daje cjelovit pregled Nenadićeva djela, posebno skrećući pažnju na fenomen bokokotorske crkvene drame, što će kasnije postati i predmetom njegove doktorske disertacije. Pored analize Nenadićeva epskoga i dramskoga stvaralaštva, apostrofiran je Nenadićev *Nauk krstjanski* u čijem je predgovoru još 1768. godine autor istakao da se trudi pisati tako da bi bolje bio „razumjen od naše čeljadi, i da se lašnje može štjeti kako se govori i da se izgovara onako kako se štije“, formulišući tako, četrnaest godina prije Adelunga, osnovna načela fonetskoga pravopisa. Novi izbor iz Nenadićeva djela Rotković je priredio 1996. godine.¹²

Tekst „Djelo Antuna Kojovića“ posvećen je tome značajnom budvanskom analisti, pjesniku i komediografu. Rotković oprezno iznosi ocjenu njegova djela smještajući ga u konkretni društveni kontekst: „Kojović, kao ni Andrija Zmajević, ne može da se procjenjuje samo po estetskim valerima svojega djela, jer on

¹⁰ Ljudevit Pasković, *Sveti plamen*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1987.

¹¹ Ivan Antun Nenadić, *Slijepa pravda*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1975.

¹² Ivan Antun Nenadić, *Drame*, „Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka“, Obod, Cetinje, 1996.

nije stvarao samo sebe i za sebe, već je odmagao sebi uzdižući grad, njegujući u njemu učenike, buduće glumce i pisce, pozorišnu publiku... (...) Kao i mnogi drugi pregaoci u skromnim, nepovoljnim prilikama i Kojović je krčio nove puteve i ostao zatrpan pod izbačenom zemljom.“¹³

Studija „Vrčevićeva proza“ takođe predstavlja predgovor objavljen uz izbor iz narodne pripovjedačke proze koju je sakupio Vuk Vrčević.¹⁴ Djelatnost toga agilnog sakupljača narodnih umotvorina, saradnika Vuka Karadžića, bila je u velikoj mjeri zanemarena, te su rečeni Rotkovićev izbor i propratna studija uveliko doprinijeli Vrčevićevoj književnoj reafirmaciji. Pa iako je u izboru zastupljen samo dio narodnoga proznog materijala koje je Vrčević sakupio (bajke, basne, priče, podrugalice), Rotković se u studiji ne zadržava samo na tome materijalu već upućuje i na Vrčevića kao originalnoga proznog pisca, analizirajući njegove pripovijetke i memoarsku i putopisnu prozu, konstatujući kako je i taj segment Vrčevićeva opusa obiman i značajan „i tek očekuje detaljnu analizu.“¹⁵

U prikazu knjige *Crnogorsko književno nasljeđe* dr Danilo Radojević je zapisao: „Rotkovićeva knjiga *Crnogorsko književno nasljeđe*, zahvaljujući analitičkom pristupu veoma značajnim književnim i kulturnim pojavama i temama, iz raznih epoha, imaće poseban značaj pri budućoj sistematizaciji i valorizaciji crnogorske literature. Osnovni utisak dok se čita ova knjiga je mirnoća i preciznost kazivanja, argumentativnost. On uvijek saopšti i osnovne stavove kritike s kojom se ne slaže, ali se ne

¹³ Radoslav Rotković, „Crnogorsko književno nasljeđe I“, *Pobjeda*, Titograd, 1976, str. 210.

¹⁴ Vuk Vrčević, „Maštanija“, biblioteka „Luča“, *Pobjeda*, Titograd, 1975.

¹⁵ Radoslav Rotković, „Crnogorsko književno nasljeđe I“, *Pobjeda*, Titograd, 1976, str. 263.

gubi u direktnom konfrontiranju, već svoju koncepciju argumentuje književno-istorijskim, estetskim i drugim analizama.“¹⁶

Iste godine kad i *Nasljeđe*, 1976, u časopisu *Stvaranje* publikovana je *Antologija crnogorske književnosti IX–XX vijek*, priređivača Branka Banjevića, Radoslava Rotkovića, Čeda Vukovića, Sretena Perovića i Milorada Stojovića.¹⁷ Izbor tekstova iz IX–XVIII vijeka sačinili su Branko Banjević i Radoslav Rotković. Značaj toga kapitalnog poduhvata ogleda se, prije svega, u tome što je tu prvi put crnogorska književnost sagledana integralno, in continuo, od samih početaka do savremenoga doba. No upravo je to i bio povod za napade koji su uslijedili. Na strukturu *Antologije* i njene priređivače oštro se ustremio u zagrebačkom Oku publicista Jevrem Brković. Kritikujući koncepciju antologije „koja počinje sa Andreacijem a završava se sa Zuvdijom Hodžićem“, Brković nudi svoj nacrt crnogorske literature: „Iznenadio me onaj deveti vijek i svi oni vjekovi do početka devetnaestog. Po meni crnogorska književnost počinje od Petra Prvog Petrovića Njegoša i njegovih Poslanica.“¹⁸ Na Brkovićevu paskvilu odgovorili su Milorad Stojović i Radoslav Rotković. Polemiku koja se razvila i poprimila i lične tonove Rotković lucidno rezimira usmjeravajući je na osnovni problem: „Po njemu, crnogorska književnost počinje od Petra I. Kojoj književnosti pripada onaj raniji period, on izričito ne kaže, ali iz brojnih napomena se vidi da bi on želio da se to književno nasljeđe 'vrati' Srbima i Hrvatima. Na taj način on će sigurno zadovoljiti dvije čaršije, ali narodi s time nemaju nikakve veze.

¹⁶ Danilo Radojević, „Istraživanja crnogorske književnosti“, *Stvaranje*, br. 7-8, Titograd, 1977, str. 1143.

¹⁷ „Antologija crnogorske književnosti IX–XX vijek“, *Stvaranje*, br. 10, Titograd, 1976.

¹⁸ Jevrem Brković, „Ako se rodilo zdravo dijete zašto ćutimo ili o jednoj antilogičnoj antologiji“, *Oko*, Zagreb, br. 126, 13–27. siječnja 1977, str. 4.

Svaki narod ima neotuđivo pravo da prihvati kao svoje nasljeđe ono što je sam, na svome tlu, bez obzira na okupacije i režime, stvarao u toku stoljeća. Ako bi se pojam crnogorske književnosti vezivao za naziv Crna Gora, i tada bi trebao 'sići' do XIV vijeka. U čemu je principijelna razlika između odvojenosti Dalmacije od zaleđa, na jednoj strani, i Boke i prirodnog, ekonomskog, etničkog zaleđa na drugoj strani?"¹⁹

Do kraja sedamdesetih Rotković je u periodici objavio nekoliko značajnih studija („Petrarkista Đorđe Bizanti Kotoranin“, „Počeci crkvene drame u Boki“, „Misli i popjevke Miroslava Zanovića“, „O nekim 'prazninama' u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“...) i za biblioteku „Luča“ priredio još dva izdanja izabranih djela naših starih pisaca – Krsta Ivanovića i Stefana Zanovića. Prilogom o Đorđu Bizantiju²⁰ Rotković je vratio dug zaboravljenome kotorskom pjesniku iz prve polovine XVI stoljeća za kojega je hrvatski historičar književnosti Josip Torbarina ustvrdio da mu „jamačno pripada skromno mjesto u razvitku evropskoga petrarkizma, ako ne kao prvom, a ono bez sumnje jednom od najranijih sljedbenika Bembove reforme“.²¹ Bavljenje kotorskim renesansnim pjesničkim krugom Rotković će zaokružiti deceniju kasnije studijom „Ivan Bona Boliris, kotorski humanista“, đe instruktivno zaključuje: „U Paskoviću i Bolirisu doživio je kotorski humanistički krug vrhunske poetske domete, kao dokaz da nijesmo samo uzimali od svijeta, nego mu i davali“.²²

¹⁹ Radoslav Rotković, „Ništa nije opasnije od neznanja kad je aktivno“, *Oko*, Zagreb, br. 127, 27. siječnja – 10. veljače 1977, str. 5.

²⁰ Radoslav Rotković, „Petrarkista Đorđe Bizanti Kotoranin“, *Stvaranje*, br. 4, Titograd, 1977, str. 675–680.

²¹ Josip Torbarina, „Naš prilog evropskom petrarkizmu“, *Forum*, br. 4–5, Zagreb, 1974.

²² Radoslav Rotković, „Ivan Bona Boliris, kotorski humanista“, *Ars*, br. 1, Cetinje, 1987, str. 50.

Radom o Miroslavu Zanoviću,²³ manje poznatome bratu budvanskoga alazona Stefana Zanovića, Rotković podšćea na još jednu zanimljivu ličnost naše književnosti. U neveliku korpusu sačuvanih djela, koji se svodi na jednu objavljenu i fragmentarno sačuvanu knjigu i jedan rukopis, nahode se *misli*, *popijevke* i *počasnice* Miroslava Zanovića. Rotković ukazuje na stepen (ne)originalnosti Zanovićevih *misli* te na problem nemogućnosti utvrđivanja što je u njegovim pjesmama narodno a što autentično. U dodatku studije Rotković je objavio Zanovićeve *popijeke* i *počasnice* a tu, pored ostaloga, sriječemo pjesmu *Još ne sviće bijela zora* danas poznatu narodnu pjesmu *Još ne sviće rujna zora*.

U raspravi „O nekim 'prazninama' u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“²⁴ Rotković se usredsređuje na tri važna, nerazriješena problema našega srednjovjekovlja – pitanje prisustva glagoljice, apokrifa i bogumilstva u dukljanskoj/zetskoj državi. Polazeći od Vodnikove teze da je Zeta bila rasadnik glagoljice i približavajući društveno-političke okolnosti epohe, Rotković usmjerava pažnju na *Marijinsko jevanđelje*, jedan od spisa iz najužeg kanona staroslovenskih spomenika. Rotković, zapravo, ovđe Jagićevu pretpostavku da je rukopis nastao „južno od Bosne, ali ne u Dalmaciji, u svakom slučaju u štokavskom kraju“ dovodi do logičnog zaključka – *Marijinsko jevanđelje* nastalo je u srednjovjekovnoj Zeti! Ovu smjelu hipotezu, poduprtu i analizom leksike spomenika, afirmisali su docnije, dopunjujući je novim argumentima, u posebnim studijama crnogorski filolozi dr Vojislav P. Nikčević i dr Milorad Nikčević.²⁵

²³ Radoslav Rotković, „Misli i popijevke Miroslava Zanovića“, *Stvaranje*, br. 6, Titograd, 1978, str. 781–789.

²⁴ Radoslav Rotković, „O nekim 'prazninama' u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“, *Stvaranje*, br. 3, Titograd, 1978, str. 343–362.

²⁵ Dr Vojislav P. Nikčević, *Crnogorska književna raskršća*, Matica crnogorska, Cetinje, 1996, str. 169–179; Milorad Nikčević, „Jagićevo izdanje

Slijedeći poglede Račkoga o apokrifima i bogumilskoj jeresi, o čemu je opširnije pisao u *Crnogorskom književnom nasljeđu I*, Rotković se fokusira na još jedan „zaboravljeni“ spomenik nastao na prostoru srednjovjekovne Zete – *Zbornik popa Dragolja*. Jer upravo u tome zagonetnom rukopisu, po svemu sudeći iz treće četvrtine XIII vijeka, srijeću se obje tradicije. Zbornik, naime, pored Kozmine bešede protiv bogumila i drugih kraćih prerada, sadrži i bogat izbor rijetkih apokrifa (*Viđenje proroka Danila, Viđenje Isaijino, Pandehovo proročko skazanje...*). Rotković ne propušta priliku da upozori i na razloge što su ta dva dragocjena rukopisa u nauci ostala nedovoljno proučena: „Kao i 'Marijinsko jevanđelje' i 'Zbornik popa Dragolja' je zapostavljen zato što su ispitivači ovih tekstova osjećali da je on nastao negdje između Makedonije i Srbije, južno od Bosne ali ne u Dalmaciji a nijesu mogli da se sjete šta bi se to moglo nalaziti između ovih krajeva.“²⁶

Izborom iz djela Krsta Ivanovića,²⁷ znamenitoga Budvanina, analiste, pjesnika, dramskoga pisca, istoriografa i teatrologa, koji je slavu stekao daleko od zavičaja, u Veneciji, Rotković je tog zaboravljenog kanonika predstavio u svim žanrovima u kojima se ogledao. I osmišljen da ukaže na raznovrsnost Ivanovićeve interesovanja i da podstakne na nove prijevode i priređivanja, taj izbor sadrži prijevode odlomaka iz obimnijih Ivanovićeve djela – *Budvanskih anala, Istorije rata svete lige protiv Turaka* i *Pozorišnih uspomena iz Venecije* – kao i epske i lirske pjesme, pisma i drame. Znatan dio tekstova preveo je sam Rotković a istraživanja o tome piscu obavio je uglavnom u

Marijinskog evanđelja (Berlin, 1883)“, u knjizi: *Komparativna filološka odmjerenavanja*, Osijek – Cetinje, 2006, str. 313–336.

²⁶ Radoslav Rotković, „O nekim 'prazninama' u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“, *Stvaranje*, br. 3, Titograd, 1978, str. 359.

²⁷ Krsto Ivanović, *Minerva za stolom*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1978.

Veneciji. Za Ivanovića Rotković konstatuje: „On je bio čovjek čiji se glas čuo i slušao. Trebalo je objasniti da li je taj njegov uspjeh bio posljedica nesposobnosti onoga doba da shvati što je umjetnost ili zasluga njegova talenta koji je kroz mnoga ograničenja, i lična i društvena, uspio da prodre svojom vizijom svijeta, poklanjajući, kao i Minerva, jednaku pažnju i peru i maču, sreći i stradanju.“²⁸ Slično kao i Ivanović, ni drugi slavni Budvanin, Stefan Zanović, sve do pojave Rotkovićeve izbora,²⁹ u svojoj domovini nije bio zastupljen knjigom. Istina, o Zanoviću se dosta pisalo, ponajviše zbog avanturističkoga duha i živopisne biografije, no njegov literarni rad nije bio naročito poznat. Nešto njegovih tekstova bilo je razasuto po periodici i antologijama, ponešto je publikovao i zaslužni Mirko Brajer u, do danas najcjelovitijoj, monografiji o Zanovićima,³⁰ no svoju prvu knjigu objavljenu u Crnoj Gori taj avanturista dobio je tek 1978. godine, s cijela dva vijeka zakašnjenja. Kao i u Ivanovićevu slučaju, Rotković je posegao za što širim izborom iz stvaralaštva pa se u ovome izboru mogu naći – misli, politički, historiografski i prozni tekstovi, pisma, drame i pjesme Stefana Zanovića. Do dijela građe Rotković je došao u Amsterdamu, gradu u kojem je Zanović oduzeo sebi život, a dio tekstova je sam preveo.

Godina 1979. od posebnoga je značaja iz dva razloga. Naime, 28. februara te godine Rotković je u Zagrebu odbranio doktor-sku disertaciju *Oblici i dometi bokokotorskih prikazanja. Prilog istoriji drame XVII i XVIII vijeka*, pred komisijom koju su činili

²⁸ Radoslav Rotković, predgovor u knjizi: Krsto Ivanović, *Minerva za stolom*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1978, str. 38.

²⁹ Stefan Zanović, *Pakao ili nebo*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1979.

³⁰ Mirko Breyer, *Antun conte Zanović i njegovi sinovi, Roman života jedne paštrovsko-budljanske porodice u pretprošlom i prošlom vijeku (1720–1834)*, Zagreb, 1928.

prof. dr Rafael Bogišić, prof. dr Eduard Hercigonja i prof. dr Franjo Švelec. I drugo, u časopisu „Stvaranje“ Rotković je objavio studiju „Pregled crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918“.

Kao posebna knjiga Rotkovićeva disertacija objavljena je tek 2000. godine.³¹ Tom monografijom Rotković je zaokružio svoje višedecenijsko bavljenje fenomenom crkvene drame u Boki Kotorskoj. Sveobuhvatan je to pregled porijekla, postanka, dosadašnjih proučavanja, te komparativni presek – s posebnim osvrtom na najviše domete ostvarene u djelu Ivana Antuna Nenadića – crnogorske pasionske baštine. Rotković opisuje 24 teksta i jedan prijevod koji pripadaju tome korpusu, od monologa do razvijene dramske radnje, vrši njihovu klasifikaciju i nudi poredbenu analizu. Više prostora posvećuje umjetničkom uspjehom ostvarenju Ivana Antuna Nenadića *Prikazanje Muke Jezusove*, te u završnom dijelu monografije raspravlja o pravopisnim, prozodijskim, fonetskim, morfološkim i sintaksičkim osobinama jezika bokokotorskih prikazanja. U rezimeu ističe: „S obzirom na nizak umjetnički nivo svih bokokotorskih prikazanja, sem Nenadićevog, treba da zaključimo da je ovaj rad brojnih prepisivača, od kojih mnogi nijesu imali nikakve veze sa bogoslužnjem, prvenstveno značajan za čuvanje narodnog jezika u vrijeme mletačke okupacije. A podržavanje pozorišne tradicije olakšalo je prodor svjetovnog pozorišta i svjetovne drame.“³² U prikazu te studije književni kritičar Borislav Jovanović naglašava: „Rotković je kroz istraživanje prikazanja, odnosno crkvenog života na Crnogorskom primorju kroz 17. i 18. vijek izvršio i hronološko-sintetičan uvid u književna, kulturna i politička obilježja perioda, spajajući poznato sa novootkrivenim. I što je najbitnije, proučen je zaobilazeni ili manje

³¹ Radoslav Rotković, *Oblici i dometi bokokotorskih prikazanja. Prilog istoriji drame XVII i XVIII vijeka*, CNP, Podgorica, 2000.

³² Isto, str. 237.

fokusirani segment barokne književnosti, nastale na ovom području. Zbog toga je ova knjiga, kako u njenom podnaslovu stoji, i prilog istoriji drame 17. i 18. vijeka.“³³

Pojava „Pregleda crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918.“³⁴ krupan je događaj za modernu crnogorsku književnu historiografiju. Prethodni radovi koji su imali za cilj dijahronijski opis književnosti u Crnoj Gori, *Pregled književnog rada Crne Gore od vladike Vasilija do 1918.* Trifuna Đukića i enciklopedijska jedinica *Crna Gora – Književnost* iz prvog izdanja Enciklopedije Jugoslavije čiji je autor Vido Latković, tretirale su crnogorsku književnost kao regionalnu, a njene početke vezivali za pojavu vladike Vasilija Petrovića i njegove *Istorije o Crnoj Gori*. Tek je radovima Milorada Stojovića³⁵ i Vojislava P. Nikčevića³⁶ krajem šezdesetih godina ponuđena drugačija paradigma crnogorske literarne povijesti. Tu se, naime, crnogorska književnost definirano određuje kao nacionalna, a njeni počeci vezuju za epohu srednjega vijeka. No tek je Rotkovićev *Pregled* donio cjelovit, sistematičan i sveobuhvatan uvid u crnogorsku književno nasljeđe, u kontinuitetu, od početaka pismenosti do 1918. godine.

Rotković je svoj *Pregled* podijelio u petnaest poglavlja, time grubo skicirajući i nacrt jedne moguće književne periodizacije: I *Književnost dukljansko-zetskog perioda (IX–XII vijek)*; II *Nemanjički intermeco*; III *Obnova Zete*; IV *Humanizam i renesansa*; V *Barok*; VI *Prelazno doba Petra I Petrovića*; VII *Petar*

³³ Borislav Jovanović, „Pozorišne i jezičke spone“, *Pobjeda*, br. 12554, Podgorica, 25. XI 2000, str. 30.

³⁴ Dr Radoslav Rotković, „Pregled crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918“, *Stvaranje*, br. 4, Titograd, 1979, str. 587–654.

³⁵ Milorad Stojović, „O periodizaciji crnogorske književnosti“, *Stvaranje*, br. 2–3, Titograd, 1968.

³⁶ Vojislav Nikčević, „Narodni jezik u crnogorskoj književnosti prednjegoševskog doba“, *Jezik*, br. 1, 19–22. i br. 2, 41–52, Zagreb, 1968/69.

II Petrović Njegoš; VIII Vukovi saradnici; IX Stefan Mitrov Ljubiša; X Crnogorska poezija od Njegoša do 1918; XI Marko Miljanov i drugi pripovjedači do 1918; XII Dramska književnost do 1918; XIII Putopisi i memoari; XIV Kritika i nauka i XV Crnogorska književnost prema drugima. Premda neka novija saznanja – prije svega ona vezana za problem periodizacije – nijesu u svemu podudarna sa njenom osnovnom šemom, ta je obuhvatna sinteza sve do skora, do pojave trotomne *Istorije crnogorske književnosti*, ostala najpouzdaniji vodič kroz vjekove trajanja crnogorske književnosti. Uostalom, sam Rotković u radu „Stara crnogorska književnost. Periodizacija“ djelimično modifikuje koncept ranije periodizacije, predlažući da se za prednjegoševsko doba usvoji „naziv *Stara crnogorska književnost*, a unutrašnje strukturiranje toga dugog perioda od možda 10 vjekova treba izvesti u tri etape: *Srednji vijek, Humanizam i renesansa i Barok i prosvjetiteljstvo*“.³⁷ Za drugo izdanje Enciklopedije Jugoslavije Rotković je, u okviru jedinice *Crnogorci – Književnost*, napisao djelove o usmenoj književnosti te najveći dio odrednice *Pisana književnost* (samo je dio o književnosti XIX vijeka obradio dr Božidar Pejović). Kontinuirano i plodotvorno bavljenje crnogorskom književnošću preporučilo je Rotkovića da se nađe u timu autora (uz dr Jovana Čađenovića, dr Slobodana Vujačića, dr Radomira Ivanovića i dr Novaka Kilibardu) koje je početkom osamdesetih godina Crnogorska akademija nauka i umjetnosti okupila s ciljem izrade prve cjelovite istorije crnogorske književnosti.³⁸ Prema Rotkovićevim riječima, on je svoj dio posla obavio predavši Akademiji rukopis dijela istorije koji obuhvata razdoblje

³⁷ Dr Radoslav Rotković, „Stara crnogorska književnost. Periodizacija“, *Zbornik radova profesora i saradnika Nastavničkog fakulteta*, br. 5–6, Nikšić, 1982, str. 309.

³⁸ Videti o tome: Dr Radoslav Rotković, „Prva Istorija crnogorske književnosti“, *Pobjeda*, br. 6106, Titograd, 4. XII 1982, str. 9.

od početaka pismenosti do Njegoša, no što se dalje desilo s tim rukopisom, ostaje nepoznanica.

Monografijom *Tragajući za Ljubišom*³⁹ Rotković je zaokružio još jedan važan segment svojih višegodišnjih istraživanja. Interesovanje za Stefana Mitrova Ljubišu posebno je naraslo od sredine sedamdesetih. Nakon velikoga naučnog skupa posvećenoga njegovu životu i djelu (CANU, 1976) pojavile su se dvije dragocjene monografije o njegovu stvaralaštvu – *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše* dr Božidara Pejovića, 1977. godine, i *Pripovijedanje kao opsesija* dr Nova Vukovića, 1980. godine. Tim dvjema izuzetnim književnoistorijskim studijama Ljubišino djelo nanovo je aktuelizovano i približeno savremenoj čitaocu, no tek Rotkovićevom knjigom Ljubiša nam je predstavljen u totalu – i kao *homo politicus* i kao *homo poeticus*. Pažljivo uronivši u arhivsku građu Rotković je minuciozno rekonstruisao Ljubišin životopis, posebno njegovu političku djelatnost, a na samom početku razriješio i dva sporna mjesta – pitanje imena i godine rođenja. Na osnovu budvanskih matičnih knjiga Rotković je, naime, ustanovio da je pisac rođen 1822. godine, a ne 1824. kako se vjerovalo ranije. Takođe, analizom izvornih dokumenata konačno je utvrđeno da je pjesnikovo ime Stefan a ne Stjepan! Težište prvog dijela knjige je na Ljubišinoj biografiji i političkoj djelatnosti, dok nam u drugom dijelu Rotković, na unekoliko nov način, približava Ljubišu-pisca. U poglavlju „Politika Ljubišine poetike“ Rotković analizira neke elemente Ljubišine proze – „namjerne“ anahronizme, socijalni stav, hrišćanski moral i antireligiozni humor, motiv sloge... – identifikujući njihovu funkciju u samome tekstu. U „Pogledu u majstorsku radionicu“, s osloncem na Pejovića, upoređuju se neke verzije i prati geneza tekstova. „Otkrivanje lika“ je poglavlje u kojemu se kroz niz fragmenata upućuje na različite pripovjedačke postupke u uvođenju i građenju likova, kompoziciju i

³⁹ Radoslav Rotković, „Tragajući za Ljubišom“, *Pobjeda*, Titograd, 1980.

sl. „Matica i kovnica jezika“ posvećena je Ljubišinoj leksici i odnosu prema njenome nepresušnom vrelu – narodnim govori-
ma. Posebno je originalna Rotkovićeva analiza oblika govora, u istoimenom poglavlju. Polemišući sa postavkama koje Ljubišu svode na status *narodskog pričaoca*, Rotković u njegovoj prozi prepoznaje razuđen repertoar oblika govora: *pripovjedni; ispo-
vjedni; razgovorni; agonalni; pregovorni, nagovorni ili dogo-
vorni; raspravni; suparnički ili prepirni i oratorski*. Poglavljem o funkciji stilskih figura u Ljubišinoj prozi Rotković zatvara dio knjige posvećen Ljubišinu književnom djelu. Svodeći rezultate svojih sveobuhvatnih istraživanja Ljubiše, Rotković lucidno poentira: „Imao je on tanke prste za filigranski rad ali je zbog nesrećnog stanja primorskog dijela svoje otadžbine i potrebe njenog buđenja iz srednjevjekovnog sna bio prinuđen da lije zvona i kuje mačeve. I dobro ih je kovao.“⁴⁰ U prikazu te monografije dr Krsto Pižurica ističe: „Jedna od novina u Rotkovićevom pristupu Ljubišinom djelu je u tome da on naglašenije od drugih njegovo djelo povezuje sa njegovom političkom aktivnošću. Jedno poglavlje ove monografije, kao što smo vidjeli je pod naslovom *Politika Ljubišine poetike* i nije posrijedi igra riječi, već je naslov osmišljen, sadržajem opravdan. Rotković ne misli da je Ljubiša svoju umjetničku prozu podredio potrebi dnevne, tekuće politike, već da je to djelo angažovano u širem značenju, upotrebom simbola, aluzija i reminiscencija, angažovano je, dakle, umjetničkim iskazom.“⁴¹ Pohvalne ocjene o toj knjizi iznio je i književni historičar Radomir Ivanović, ističući njenu metodološki enormno veliku naučnu obuhvatnost (od istorije i ideologije, preko kulture i prosvjete, do nauke o književnosti i nauke o jeziku): „Njene osnovne vrednote sastoje se u relativno velikom broju arhivskih i drugih otkrića, kojima su

⁴⁰ Isto, str. 236.

⁴¹ Krsto Pižurica, „Dvije studije o Ljubiši“, *Stvaranje*, br. 5, Titograd, 1985, str. 638.

ispravljene brojne književnonaučne zablude, posebno ukoliko se uzmu u obzir citati, ilustracije i dokumenta koja bez posrednika restauriraju atmosferu Ljubišinskog doba (to znači da se monograf istovremeno bavio i dijahronom i sinhronom ravni istraživanja).⁴² Rotković će se Ljubiši vratiti 1988. godine, kada će za potrebe kritičkog izdanja *Sabranih djela* prirediti dva toma Ljubišinskih prijevoda, članaka, govora i pisama.⁴³ Do posljednjih dana života Radoslav Rotković radio je na knjizi *Studije o Ljubiši*, koja je trebalo da stavi pečat na njegovo višedecenijsko bavljenje životom i djelom Stefana Mitrova Ljubiše.

Osamdesetih godina minula vijeka Rotković je priredio dvije književne antologije,⁴⁴ jednu hrestomatiju (sa Sretenom Perovićem),⁴⁵ jedan izbor izvora i legendi⁴⁶ i učestvovao u priređivanju kritičkoga izdanja *Istorije o Crnoj Gori* vladike Vasilija Petrovića.⁴⁷ Devedesete godine XX i prve decenije XXI

⁴² Radimir V. Ivanović, „Književnonaučne monografije o djelu Stefana Mitrova Ljubiše (Prilog književnoj aksiologiji)“, *Glasnik odjeljenja umjetnosti*, knjiga 30, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2012, str. 96.

⁴³ Stefan Mitrov Ljubiša, *Boj na Visu: prevodi, članci, govori*, Sabrana djela, knj. III, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd; Univerzitetska riječ, Nikšić; Istorijski arhiv, Budva, 1988; Stefan Mitrov Ljubiša, *Pisma*, Sabrana djela, knj. IV, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd; Univerzitetska riječ, Nikšić; Istorijski arhiv, Budva, 1988.

⁴⁴ „Antologija crnogorske kratke priče 1944–1984“, *Stvaranje*, br. 12, Titograd, 1984, str. 1445–1638; „Antologija crnogorske poezije 1945–1985“, *Stvaranje*, br. 12, Titograd, 1985, str. 1417–1500.

⁴⁵ *Savremena drama i pozorište u Crnoj Gori*, Sterijino pozorje, Novi Sad, 1987.

⁴⁶ *Sazdanje Cetinja: izvori i legende*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1984.

⁴⁷ Vasilije Petrović, *Istorija o Crnoj Gori*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1985.

vijeka, pored angažmana u politici, donijele su i njegovo intenzivnije bavljenje historiografskim temama što je rezultiralo publikovanjem većeg broja naučno-popularnih knjiga u kojima se uhvatio u koštac sa zabludama i mitovima oficijelne historiografije i značajno doprinio oslobađanju crnogorske historiografije iz stega tradicionalizma. Naslovi poput *Odakle su došli preci Crnogoraca*, *Ilustrovana istorija crnogorskoga naroda* (u dva toma), *Kratka ilustrovana istorija crnogorskoga naroda*, *Crna Gora i Dušanovo carstvo*, *Velika zavjera protiv Crne Gore*, *Bitka na Vučjem dolu* i sl., obilježeni jedinstvenom erudicijom i shvatanjem ukupnosti istorijskih procesa, nijesu samo dali možda i ključni doprinos promjeni crnogorske historiografske paradigme, već su i najširem auditorijumu ponudili uvid u zatamnjene stranice crnogorske istorije i autentično svjedočanstvo o prekomilenijumskoj hronici crnogorske države i naroda. Uprkos tome što je od dijela mlađih istoričara Rotkovićev historiografski opus bio osporavan, njegov emancipatorski uticaj snažno je impregniran u savremeni crnogorski historiografski diskurs, a više je nego uočljiv i u radovima „osporavatelja“.

Srednjovjekovnome književnom nasljeđu Radoslav Rotković se vratio knjigom *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka: izvori i legende*, 1999. godine.⁴⁸ U toj je knjizi sabrao izvore za najstariji period, od doseljenja Slovena na ove prostore do pada Duklje pod Rašku krajem XII vijeka. Proprativši izvore instruktivnim studijama i komentarima, Rotković je građu podijelio na nekoliko poglavlja obuhvativši političku, crkvenu i književnu povijest te epohe. Posebno valja naglasiti činjenicu da je u toj knjizi prvi put prevedena najstarija nama poznata verzija *Kraljevstva Slovena* Popa Dukljanina, ona koju je Mavro Orbin publikovao na italijanskom, 1601. godine. *Kraljevstvu Slovena* Popa Dukljanina Rotković je posvetio znatan dio knjige, argumentovano komentarišući

⁴⁸ Dr Radoslav Rotković, *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka: izvori i legende*, Print, Podgorica, 1999.

iznova i na osnovu najnovijih saznanja brojna otvorena pitanja vezana za autorstvo, vrijeme, okolnosti ili pojedina sporna mjesta iz samog spisa. Prijevod Orbina Rotković je opremio komentari- ma i tekstološkim poređenjima s drugim verzijama hronike. U poglavlju „Pismenost i književnost“ data je sveobuhvatna slika književnih prilika toga perioda: od rasprave o paleoslovenskoj pismenosti – crtama i rezama, te slovenskim runama, do pregleda prepisivačke i prijevodne djelatnosti, s posebnim osvrtom na odje- ke narodnoga stvaralaštva. Na kraju, Rotković donosi izbor tek- stova propraćenih komentarima i objašnjenjima, malu antologiju crnogorske književnosti dukljanskog perioda. Ovu antologiju čine: *Andreacijeva povelja*, *Legenda o svetom Tripunu*, barski epi- taf, *Muka gospoda Isusa Hrista (iz Pontifikala Kotorske biskupi- je)*, te odlomci iz *Knjige o čudima blaženog Vladimira Zećanina iz Krajine*, *Kraljevstva Slovena Popa Dukljanina* i *Čuda blaženog Mikule*. Poglavlje o književnosti i pismenosti Rotković je, u proširenoj verziji, objavio i u *Ilustrovanoj istoriji crnogorskog naro- da I*, dodavši tome korpusu i legendu o bokeljskim mučenicima Petilovrijencima.⁴⁹ U drugoj knjizi te edicije nalazi se poglavlje o prepisivačkoj djelatnosti u Zeti pod Nemanjćima. Tim naslovom obuhvaćeni su skriptoriji, *Vukanovo jevanđelje*, *Ilovička krmčija*, *Divoševo jevanđelje*, natpisi (ćirilski i latinski), zavještanja, hro- nograf *Vasilija zovom Zlodjeja*, povelje, te apokrifi u *Zborniku prezvitera Vasilija zovom Dragolja*.⁵⁰

Svojim životnim djelom Radoslav Rotković smatrao je kapi- talnu sintezu *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do*

⁴⁹ Radoslav Rotković, *Ilustrovana istorija crnogorskog naroda I, Pomorje zetsko, Pomorje zapadno, Kraljevina Vojislavljevića*, Crnogorska izdanja, Podgorica, 2003, str. 163–213.

⁵⁰ Radoslav Rotković, *Ilustrovana istorija crnogorskog naroda II, Zeta u državi Nemanjića (1186–1356)*, Crnogorska izdanja, Podgorica, 2003, str. 240–259.

1852, objavljenu kao druga knjiga trotomne *Istorije crnogorske književnosti* Instituta za crnogorski jezik i književnost 2012. godine. Taj nenadmašni književnonaučni poduhvat Rotković otpočinje citatom britanskoga historičara književnosti Džeralda Brenana, koji ponajbolje ilustruje i Rotkovićev naučni pristup: „Ovo je istorija jedne književnosti. Ona se ne ograničava na knjige napisane na jednome jeziku, već opisuje književna djela jednoga naroda napisana na bilo kom jeziku.“ Crnogorsku književnost naznačenoga perioda Rotković je podijelio na četiri književnoistorijske cjeline, koje se podudaraju s četiri poglavlja te voluminozne i sveobuhvatne monografije. I dok prve tri cjeline prate poznatu historijskoknjiževnu periodizaciju, karakterističnu i za druge evropske književnosti: srednji vijek, humanizam i renesansa, barok i prosvjetiteljstvo, četvrta, završna cjelina, posvećena je životu i djelu Petra II Petrovića Njegoša. Nema sumnje da će Rotkovićeva monografija i metodološkom zasnovanošću i obiljem informacija i lucidnošću uvida ostati izvanredan primjer sinteze nacionalne književnosti. To tim prije što je njome obuhvaćeno prekohljadugodišnje literarno iskustvo jednoga naroda i što je za sintezu te vrste bio potreban monograf velikoga obrazovanja i nespornoga autoriteta u oblasti nauke o književnosti, kakvoga Crna Gora odlaskom Radoslava Rotkovića zasigurno još dugo neće imati. Vrijednosti Rotkovićeve naučnoga poduhvata krunisanog prvom *Istorijom crnogorske književnosti* već su prepoznate i u slavističkome svijetu što potvrđuje laskava ocjena vrijednosti knjige koju je izrekao ugledni makedonski književni historičar Naume Radičeski: „Iako je u pitanju jedno kamerno reprezentovanje i spajanje prethodnih istraživanja R. Rotkovića s novim saznanjima, kroz analitičko savladavanje najvećih vremenskih prostora kulture, a u tim okvirima posebno književne prošlosti crnogorskoga naroda, slivenih u jednu obimnu i kompleksnu književnoistorijsku kompoziciju, dobija se utisak da kad govorimo o njegovoj knjizi, govorimo o

djelu koje ima nacionalne i enciklopedijske dimenzije i vrijednosti.“⁵¹

Kad je 1990. godine dr Slobodan Kalezić objavio prvi tom hrestomatije *Crnogorska književnost u književnoj kritici*, koji se odnosio na tzv. staru književnost, u toj se knjizi našlo čak devet tekstova Radoslava Rotkovića.⁵² Takođe, Rotković je najcitiraniji autor i u posthumno objavljenoj knjizi dr Vojislava P. Nikčevića *Istorija crnogorske književnosti od početaka pismenosti do XIII. vijeka*,⁵³ koju je i recenzirao. No njegov doprinos konstituisanju moderne crnogorske književne historiografije neuporediv je. Ipak, ne umanjujući značaj brojnih drugih istoričara književnosti i publicista koji su u potonje četiri decenije značajno doprinijeli stvaranju nove, modernom dobu primjerene, recepcije crnogorske književnosti u njenom milenijumskom trajanju, a imajući u vidu obim i domete njegova djela, bez i malo prećerivanja moglo bi se zaključiti, kroz parafrazu jednoga Kišova iskaza izrečenog povodom Borhesa, da se crnogorska književna historiografija dijeli na onu do Radoslava Rotkovića i na onu poslije njega.

Rotković je na Filozofskome fakultetu u Zagrebu studirao slavistiku, pa je logično što se time bavio više decenija. I pozamašan dio njegove doktorske disertacije⁵⁴ obuhvatio je jezičku

⁵¹ Naume Radičeski, *Crnogorska književnost u makedonskome ogledalu*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013, str. 291.

⁵² Ovdje bi valjalo podštetiti da je prijedlog za izradu jedne ovakve hrestomatije prvi formulisao baš Rotković, i to još 1971. godine. Viđeti: Radoslav Rotković, „Istorija crnogorske književnosti je gotova, treba je samo ukoričiti“, *Ovdje*, br. 28, Titograd, 1971, str. 7.

⁵³ Vojislav P. Nikčević, *Istorija crnogorske književnosti od početaka pismenosti do XIII vijeka*, priredili Adnan Čirgić & Aleksandar Radoman, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009.

⁵⁴ Radoslav Rotković, *Oblici i dometi bokokotorskih prikazanja (Prilog istoriji drame XVII i XVIII vijeka)*, Crnogorsko narodno pozorište, Podgorica, 2000.

analizu bokokotorskih prikazanja, s posebnim osvrtom na jezik Nenadićeva *Prikazanja muke Jezusove*.⁵⁵ Budući da se, kako sâm kaže, jezikom bokeških prikazanja niko nije bavio, Rotković je u analizi obuhvatio samo važnije jezičke osobine koje su tipične za djela koja pripadaju tome književnom žanru. Koristeći se uglavnom deskriptivnim i komparativnim metodom, obradio je grafiju, pravopis, akcenatske znake u jeziku prikazanja, konsonantske grupe, zamjenu jata, padežni sistem, glasovne alternacije, Nenadićev pogled na jezik i pravopis, odnos jezika prikazanja prema dijalekatskoj osnovi njihovih pisaca i prepisivača, odnos toga jezika prema starijemu jezičkome nasljeđu – i hrvatskome i crnogorskom, različite uticaje na jezik Ivana Antuna Nenadića, neke tipične sintaksičke osobine i sl. I na osnovu te relativno kratke jezičke analize, evidentna je Rotkovićeva upućenost kako u bokeške i uopšte crnogorske jezičke i kulturne prilike, tako i u prilike na širem prostoru, kao npr. kad se kritički osvrće na literaturu u kojoj se nabrajaju riječi poput *smjernost, svetlost, izbavljenje, izvršenje, poznanje, pokajanje, pokazanje, neposlušanje, prigotovljenje, priznanje, utvrđenje, poslušanje, pomirenje, poniženje*, koje je Vuk Karadžić naveo kao „nove“, odnosno za koje se kaže (M. Popović) da su postojale i u starijim tekstovima našim prije Vuka, a koje Rotković nalazi u nepravедno zapostavljenom Stulijevu rječniku (*Rjecoslozje*, Dubrovnik, 1806).

Iako su prikazanja koja je analizirao pisana latinicom, on ne odbacuje mogućnost njihovih starijih glagoljskih verzija. Pozivajući se na literaturu i zabilješke iz starijih perioda, poput Medakovićeve bilješke da je Njegoš u Crkvi Sv. Đorđa i Gospi

⁵⁵ Isto, str. 168–228. Ovaj dio Rotković je izmijenio i dopunio, pa je objavljen na čelnom mjestu u časopisu *Lingua Montenegrina*, br. 4, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009. Za ovu priliku korišćena je ta dopunjena varijanta.

od Škrpjela zatekao fratra koji je tečno i bez muke čitao glagoljicu, Rotković tvrdi da je glagoljska pismenost u Crnoj Gori, makar kao raritet, trajala mnogo duže nego se obično misli, pa su tako i prikazanja o kojima je riječ mogla nastati sa starijega glagoljskog predloška, takođe s crnogorskoga terena.⁵⁶ Takođe, uzima u obzir i mogućnost da su ona s glagoljice na latinicu prenijeta na hrvatskome prostoru, a zatim opet prepisana i jezički adaptirana na Crnogorskom primorju. Potvrde za to nalazi kako u nekim čakavskim jezičkim osobinama koje se nedosljedno javljaju u pojedinim prikazanjima, tako i u odlikama grafije, kao što je npr. izostavljanje *j* koje objašnjava nepostojanjem toga grafema u glagoljici, pa je tako transliteracijom moglo izostatati i u latiničkom tekstu.

Rotković je u ovoj studiji pokazao i upućenost u crnogorsku dijalektologiju i u osobine jezika naših starijih pisaca, naročito Petrovića, u prvome redu vladike Danila. On vrši komparativnu analizu jezika prikazanja s osobinama crnogorskih i hrvatskih primorskih govora, a posebno je značajno poređenje s jezikom vladike Danila jer se govor njegovih Njeguša nalazi u neposrednom zaleđu Boke, u kojoj su nastali tekstovi koje Rotković analizira. Dosljedna upotreba npr. oblika *nijesam*, završeni proces jekavskoga jotovanja, tipični oblici nekih zamjenica, uprošćen padežni sistem i sl. siguran je pokazatelj da ti tekstovi pripadaju crnogorskome jezičkom i kulturnom korpusu. S druge strane, neke za Crnu Goru atipične osobine, poput izvjesnoga broja ikavizama i mnogo rjeđih ekavizama, Rotković ispravno vezuje za

⁵⁶ Crkva je, naime, službeno zabranjivala glagoljicu, kako se vidi i iz priče fratra iz Perasta, i toga su se držali njeni visoki predstavnici, ali niži kler je upravo zbog toga čuvao glagoljicu kao svoje pismo. Dodajmo da je Crkva službeno zabranila i *prikazanja* (po drugi put na Tridentskom koncilu, 1547–1549), pa su prikazanja ipak prepisivana i igrana. Vatikan ima registar s 2000 prikazanja u Italiji!

hrvatski dalmatinski prostor, odakle se ova književna vrsta prenijela u Crnu Goru. On donosi popis ikavizama koji se u tim tekstovima pronalaze i zaključuje da se uglavnom javljaju u proto-kolarnim izrazima (kao: *pridrugi*, *pripoštovani*, *prislavni*, *prisivjetli*) ili npr. ikavizam *tilo*, koji objašnjava preuzimanjem iz vrlo frekventne sintagme *tilo Isusovo*. Nedosljednu upotrebu toga ograničenog broja ikavizama ilustruje primjerima kao što je *prisivjetli*, u kojemu je osnova ijekavska, a preuzet je ikavski prefiks. Još jedan argument mogao je čvrsto poduprijeti tezu da su tekstovi o kojima je riječ nastali, odnosno prepisani, na ijekavskome prostoru. To su duži nastavci zamjeničko-pridjevske promjene koje Rotković navodi kao tipične. Jer morfologija se čvršće odupire uticajima sa strane nego leksika. No primjeri jekavskoga jotovanja dovoljan su dokaz da se tekstovi o kojima je riječ mogu smjestiti u crnogorski jezički prostor. A to Rotkoviću nije promaklo kad je navodio primjere poput *dje* = *đe*, *medjedje* = *međeđe*, *xudjeli* = *Žuđeli*; *chjescitegl* = *ćešitelj*, *tehjescit* = *ućešit*, *uchjesciti* = *ćešiti*, *uchjescim* = *ućešim*, *uchjehe* = *ućehe* i sl. Takođe, raspravljajući o pojedinim osobinama jezika prikazanja, Rotković je pokazao upućenost u jezičko stanje starijih crnogorskih pisanih spomenika, pa se kritički osvrtce na literaturu koja nerijetko donosi pogrešne podatke i zaključke o tim osobinama. Tako npr. govoreći o finalnom *-ah* u genitivu plurala ukazuje na pogrešan stav da se taj nastavak ustalio tek u XVIII vijeku jer ga nalazi npr. i u pismima Skender-bega Crnojevića (po mnogihã zemalëhã i stranahã), ili u paštrovskim ispravama iz balšićkoga perioda ili čak u Moračkoj povelji iz 1242. godine.

Konačno, govoreći o različitim uticajima na jezika Ivana Antuna Nenadića, Radoslav Rotković je pokazao upućenost u jezičke prilike na prilično širokom prostoru. On je izučavao uticaje dubrovačkoga govora i dubrovačkoga književnojezičkog nasljeđa, te uticaj istočnohercegovačkih govora (prema klasifikaciji

Asima Peca), zatim uticaj crnogorskih govora iz zaleđa, prije svega katunskih i, na kraju, uticaj bokeškoga književnojezičkog nasljeđa s uticajem govora kojemu je Nenadić pripadao. Jezička analiza pokazala je nedvosmislen zaključak da Nenadić primarno pripada crnogorskome jezičkom korpusu i da je uticaj crnogorskih govora iz zaleđa bio presudan kako na njega tako i na naše primorske govore. U tome su presudnu ulogu imale migracije stanovništva iz Katunske nahije u Boku. Sličnost s istočnohercegovačkim govorima izrazitija je nego s dubrovačkim, ali jedino zbog toga što je riječ o osobinama koje su istočnohercegovačkim govorima uglavnom zajedničke s crnogorskim. Takođe, tematika ovoga žanra uticala je na visok nivo neslaganja s jezikom dubrovačke literature, naročito kad je u pitanju leksika, jer je, kako zaključuje Rotković, tematika *Prikazanja muke Jezusove* nalagala nešto što je bilo sasvim suprotno ljubavnim uzdasima i tipičnim sintagmama hrvatske ljubavne lirike toga perioda. Treba istaći da je on sastavio rječnik *Prikazanja muke Jezusove*, ali ga, nažalost, nije objavio jer je očekivao da će se naći neko drugi ko bi objavio kompletan rječnik pisaca iz perioda koji su omeđili Andrija Zmajević i Ivan Antun Nenadić.

Kad je u pitanju Rotkovićevo bavljenje dijahronim jezičkim pitanjima, naročito najstarijim periodima crnogorskoga jezika, posebnu pažnju privlače njegova onomastička ispitivanja objedinjena u monografiji *Odakle su došli preci Crnogoraca*.⁵⁷ Osobito je značajno poglavlje *Polapsko-pomorske i zetsko-pomorske onomastičke paralele*,⁵⁸ u kojem donosi više od 860 podudarnih toponima u Polablju i Crnoj Gori. Treba naglasiti da je Rotković pod jednu jedinicu podvodio sve toponime sa zajedničkom osnovom ili iste toponime koji se javljaju na različitom terenu u Crnoj Gori. Da je svaku pojedinu onomastičku parale-

⁵⁷ Radoslav Rotković, *Odakle su došli preci Crnogoraca*, MontEdit, Podgorica, 2000². Prvo izdanje objavila je Matica crnogorska 1995.

⁵⁸ Isto, str. 71–163.

lu označio kao posebnu jedinicu, broj podudarnih, identičnih ili bliskih toponima na našem i polapskome terenu iznosio bi i nekoliko hiljada jedinica. Ovome njegovu radu još uvijek se nije pristupilo s dovoljno ozbiljnosti. Kao i većina drugih novosti u nauci, i Rotkovićeva teza o doseljavanju predaka Crnogoraca s polapskoga prostora, zasnovana na jezičkim paralelama, nerijetko je olako bagatelisana od strane tradicionalista, koji su svoje argumente nalazili u pozivu na stavove jezikoslovnih autoriteta ili u tvrdnji da veliki broj tih toponima ima opšteslovenski karakter. No kako god, rezultati ovih izučavanja te indeks onomastičkih paralela crnogorskih i polapskih (od gotovo sto stranica) ne mogu čitaoca ostaviti indiferentnim. Naročito zbog toga što je Rotković pošao od ispravne sugestije Radoslava Katičića: „Potrebno je utvrditi podudarnu raspodjelu više onomastičkih objekata, i to od tolikoga broja da vjerojatnost slučajne podudarnosti bude što manja“.⁵⁹ I zbilja, broj uzoraka koje je uzeo u analizu i bibliografske jedinice koje su za ovu studiju konsultovane – impozantni su. Kad je u pitanju polapska toponomastika, oslonio se na studije Njemca R. Trautmana, koji je proučio toponomastičku građu s terena o kojemu je riječ i obuhvatio rezultate do kojih su došli njegovi prethodnici do 1950. godine. Osim Trautmana, polazište mu je bila monografija Hane Skalove (1965), koja je u svoju knjigu uvrstila i rezultate ostalih toponomastičara poslije 1950. godine, te priložila i 32 mape đe su locirani do tada poznati toponimi. Kad je u pitanju crnogorska toponimija, Rotković ističe poseban problem što do danas ne postoji crnogorski toponomastički rječnik, pa je zbog toga morao konsultovati brojnu literaturu: jezikoslovnju, prije svega dijalektološku – A. Džogović, M. Pešikan, D. Petrović, J. Subotić, D. Čupić, D. Vujičić, M. Stanić, C. Stanić, M. Pižurica, J. Hadžimejlić, R. Marojević, J. Grković, P. Ivić, V. P. Nikčević, M. Pavlović, Z. Pavlović, A. Peco, R. Radunović, A. Tomić itd.,

⁵⁹ Isto, str. 71.

zatim brojne etnografske studije – J. Erdeljanović (Podlvoćen-ska Crna Gora, Kuči, Piperi i Bratonožići), S. Nakićenović (Boka), A. Jovićeović (Skadarsko jezero, Riječka Nahija, Plav, Gusinje, Polimlje, Velika, Šekular, Primorje, Krajina, Malesija, Zeta, Lješkopolje), O. Blagojević (Piva), O. Đurić-Kozić (Šuma, Površ, Zupci), P. Rovinski (Crna Gora), M. Barjaktarović (Rovca), M. Bolica (Skadarski sandžakat), J. Dedijer (Bilečke Rudine, Hercegovina), M. S. Filipović i Lj. Mićeović (Popovo Polje), V. Knežević (Šaranci), B. Lalević i I. Protić (Vasojevići), A. Luburić (Drobnjaci), M. Lutovac (Bihor, Korita, Ibarski Kolašin), A. Pejatović (Polimlje i Potarje), P. Radusinović (crnogorska naselja), P. Šobajić (Bjelopavlići, Pješivci, Korjenici), S. Tomić (Drobnjak, Banjani, Piva) itd., a posebnu pažnju posvetio je kotorskim spomenicima *Monumenta Catharensia*, koje je u dva toma objavio Anton Mayer u Zagrebu (I – 1951; II – 1981), zborniku dokumenata *Sazdanje Cetinja*, koji je sâm priredio, te indeksu toponima koje je Božidar Šekularac priložio u knjizi *Dukljansko-zetske povelje* (1987) i *Imeniku geografskih naziva srednjovekovne Zete* Gavra Škrivanića (1959). Prije no je priješao na uporednu analizu crnogorskih i polapskih toponima, Rotković je ukazao na brojne manjkavosti Škrivanićeve *Imenika*. U prvome redu riječ je o selektivnom pristupu G. Škrivanića prilikom publikovanja građe jer, iako njegov imenik naslovom ukazuje na cjelokupan srednjovjekovni crnogorski prostor, u njemu nedostaje ogroman broj naziva. Tako npr. Rotković nalazi da je od 46 naziva koji se kod Šekularca nalaze pod slovima A i B kod Škrivanića obuhvaćeno svega 6. Ako se uz to doda činjenica da je i veliki broj povelja izgubljen, a samim tim i mnoštvo toponima ostalo nezabilježeno, postaje jasno koliko je složen bio proces kojem je Rotković pristupio prilikom pomenute uporedne analize.

Ni tom studijom ne završava se njegov rad na onomastici i povlačenju crnogorsko-polapskih jezičkih i onomastičkih paralela. U

radu *Kako su rijeke Zeta i Cijevna dobile imena*⁶⁰ daje novi pogled na etimologiju tih naziva i vezuje ih takođe za polapski prostor. No konačna riječ će vjerovatno i tu, kao i u mnogim drugim etimološkim problemima, izostati jer je etimologija često zbog nedostatka čvršćih dokaza najmanje egzaktan dio jezikoslovlja uopšte.

Radoslav Rotković je učestvovao na brojnim međunarodnim i domaćim naučnim skupovima koje su o crnogorskome jeziku ili crnogorskoj književnosti pokretale nacionalne crnogorske institucije za posljednje decenije XX i prvih godina XXI vijeka, najčešće izvan državne potpore i protivno stavovima zvaničnoga jezikoslovlja u Crnoj Gori. Uz to je nerijetko bio i član uređivačkoga odbora, kao kad su pitanju skupovi: *Jezici kao kulturni identiteti na području bivšega srpskohrvatskoga ili hrvatskosrpskoga jezika* (Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1998), *Crnogorski jezik u novom ustavu Crne Gore* (Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje & Građanska partija Crne Gore, Cetinje – Podgorica, 2004), *Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika* (Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2005), *Vuk Karadžić i Crnogorci* (Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2005), *Život i djelo akademika Vojislava P. Nikčevića* (Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009 – objavljeno u časopisu *Lingua Montenegrina*, br. 3) itd.

Posebno je značajan njegov rad *Ijekavica u onomastici kao crnogorski etnički i kulturni idenitet*,⁶¹ na čijem početku indirektno saznajemo razloge Rotkovićeva bavljenja onomastičkim

⁶⁰ Radoslav Rotković, „Kako su rijeke Zeta i Cijevna dobile imena“, *Lingua Montenegrina*, br. 2, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2008, str. 97–101.

⁶¹ Radoslav Rotković, „Ijekavica u onomastici kao crnogorski etnički i kulturni identitet“, Zbornik radova *Jezici kao kulturni identiteti na području bivšega srpskohrvatskoga ili hrvatskosrpskoga jezika*, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1998, str. 111–124.

ispitivanjima: „Zemljopisni nazivi (toponimi) kao i nazivi plemena i naroda (etnonimi), ne samo da su šedoci migracija, kako je to već u naslovu svojega rada napisao znameniti ruski slavista Trubačev (1974) već su, uz arheološke nazive, i jedini preostali izvori za proučavanje etnogeneze.“⁶² Mnoštvo ijekavskih toponima koje Rotković u tome radu donosi (ukupno 132, ne računajući različite varijante istoga toponima) nepobitno ukazuju na invalidnost tradicionalističkih shvatanja o *jatu* kao fonemu koji se „cijepao“ na različite „reflekse“ u različitim periodima jezičkoga razvoja. Ma kakav stav zauzeli prema Rotkovićevoj argumentaciji o doseljavanju crnogorskih predaka, objektivni proučavalac mora odbaciti tezu o ijekavizmu kao najnovijem refleksu tzv. glasa i fonema *jat*. I da nema popisa toponima koje Rotković tu donosi, oblici koje on navodi poput *na Liešnju, u rieku* iz Moračke povelje (1242), *stranac Bielinovich* u mletačkome prijevodu Balšine povelje Praskvici (1413), *Sniežnica, rieka, stiena, ovieh* i sl. u povelji Ivana Crnojevića (1482) itd. nepobitno ukazuju da je ijekavica kao autohtono crnogorsko (i dubrovačko) jezičko obilježje morala biti mnogo starija i imati drukčije porijeklo i razvoj nego što se to tradicionalno smatralo. Rotković ukazuje na uzroke takvih pogrešnih shvatanja. Riječ je o tome da su jezikoslovci redovno polazili od jezika knjige, tj. od zajedničkoga književnoga jezika određenoga prostora, koji nije odražavao realno govorno i jezičko stanje na tome terenu. Upravo su zbog toga nastajale npr. posebne nacionalne redakcije staroslovenskoga jezika. Potvrde za to nalazi npr. i u napomeni Vuka Karadžića o velikim razlikama između pojedinih prostorno bliskih bokeških govora, npr. drukčije se zborilo u Dobroti no u Kotoru, drukčije na Mulu no u Škaljarima ili Prčanju, ali o tome na osnovu jezika literature ne bismo znali gotovo ništa da nije bilo Vukove napomene. O tome svjedoče

⁶² Isto, str 111.

razlike između jezika starije srpske književnosti i srpskih narodnih govora, koje on navodi, jer se pisci i prepisivači nijesu (ili po pravilu nijesu) pridržavali osobina narodnoga jezika već ustaljenoga konvencionalnoga jezika, zasnovanoga na starocrkvenoslovenskoj pismenosti. Stoga i tradicionalno grafijsko rješenje ĩ za *ije, je, i, e* nije moglo značiti ništa osim zajedničko iz staroslovenskoga jezika preuzeto rješenje za obilježavanje različitih glasovnih vrijednosti karakterističnih za različiti prostor.⁶³ A onda je za sve to Rotković potvrde našao u studijama Trautmana i Skalove koji su koristili svu do tada postojeću literaturu o problematici kojom su se bavili. A tu je našao npr. ove ijekavske paralele: *Bijela, Bjelava, Bezdjede, Bezmjerov, Bjelbog, Bjelica, Bjelina, Bjelozem, Bijeljany, Bijeljane, Brieskow, Brijestina, Briezani, Brijeghe, Djedište, Djeva, Djewitz, Diete, Dvie gore, Gnijezdiz, Gnjevomjer, Chljebov, Jarognjev, Klještina, Liepousiennizha, Lijeska, Ljeskov, Mijel, Meždirječica, Nedjelica, Nemjer, Nariječe, Nevjer, Orjehov, Otsječ, Parijez, Pijesky, Persjegy, Pjena, Podliješte, Poriječe, Predjely, Perdjely, Presjeka, Priječnica, Priedoli, Primjeri, Riječane, Riezani, Rijeka, Rječica, Rjepin, Sjekyllica, Sjenica, Sjerava, Strijela, Strijelci, Strijely, Tjehotino, Tješenići, Tješimjer, Trebješane, Trijebkovo, Trijebel, Trijebina, Ustje, Utjehov, Vjetrica, Wieternick, Vorjen, Zabjel, Zariječe, Zasjeka, Zvjerin, Zvjerov* itd. A kad je u pitanju podudarnost nekih crnogorskih plemenskih naziva, ne mogu se zaobići npr.: *Bajice, Bandići, Barda, Bileća, Bjelice, Brežine, Crmnica, Cetinje, Ceklin, Cuce, Dobrota, Garač, Gusinje, Grahovo, Humci, Hoti, Jezera, Katun, Kokoti, Krajna, Krivošije, Kući, Lješani, Lastva, Lužani, Ljubotinj, Malošići, Macavare, Mojkovac, Moračani, Murići, Njeguši, Nudoljani, Ostrog, Podlužje, Paštrovići,*

⁶³ Videti: Vojislav P. Nikčević, „Pražvor, prototip i praiskon izgovora slov(j)enskoga jata (i)“, u: *Jezičke i književne teme*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2006.

Plavljani, Pješivci, Podgorica, Prevlaka, Plužine, Riječani, Rovca, Rudine, Rumija, Stanjevići, Trebjesa, Trebinje, Nevesinje, Velesovo itd. No u svakom slučaju taj je rad najznačajniji po tome što je Rotković ukazao na metodološku pogrešku fiksiranja određenih jezičkih pojava za vrijeme u kojem su potvrđene u pismu, te zbog rasvjetljavanja pogrešne tradicionalističke hipoteze o „refleksima jata“ i zbog zaključka „da postoji puna fonološka podudarnost polapsko-pomorskoga i zetsko-pomorskoga lingvističkoga areala.”⁶⁴

U vezi s time treba pomenuti i Rotkovićev rad *Pridjevske i zamjeničke promjene, s posebnim osvrtom na dužine*,⁶⁵ đe ukazuje ne samo na neosnovanost normativne zabrane pojedinih crnogorskih oblika, u prvome redu dužih oblika zamjeničko-pridjevske promjene, već i na primjerima pjesničkoga jezika iz starije i novije crnogorske književnosti pokazuje poetsku i izražajnu vrijednost tih nastavaka. Na primjerima iz pisanih spomenika, od *Moračke povelje* (1242) do naših dana (u jeziku Matije Bečkovića kao negatora crnogorskoga jezika), Rotković je pokazao opšte prisustvo dužih oblika zamjeničko-pridjevske promjene u crnogorskom jeziku, a samim tim i pogrešnost Belićeva ukidanja tih oblika (1929) iz standardnoga jezika u cilju njegove unifikacije i asimilacije crnogorskoga jezika. Činjenica da ti oblici i dalje žive u narodnim govorima samo je još jedna potvrda da ih ne bi trebalo svrstavati u arhaizme ili dijalektizme već ih u aktuelnom procesu jezičke standardizacije u Crnoj Gori proglasiti normativnim, dubletno s već ustaljenim kraćim nastavcima.⁶⁶

⁶⁴ N. d., str. 121.

⁶⁵ Radoslav Rotković, „Pridjevske i zamjeničke promjene, s posebnim osvrtom na dužine“, Zbornik radova *Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2005, str. 141–146.

⁶⁶ Adnan Čirgić, „Standardizacija crnogorskoga jezika“, u knjizi *Jezički neprebol*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2007, str. 221.

U eseju *Crnogorski književni jezik i govori. Jezik pisca i govor lica*⁶⁷ Rotković je dao osvrt na odnos crnogorskih pisaca prema sopstvenome jeziku, u različitim periodima i društveno-istorijskim okolnostima, posebno kakav je odnos između jezika naratora i likova književnoga djela. Tako navodi četiri različite faze. Prva traje do Prvog svjetskog rata i u njoj je jezik naratora i likova gotovo podudaran. To je vrijeme u kojem se crnogorski jezik uglavnom spontano razvijao. No i u tome periodu bilo je raznih jezičkih redaktura i prilagođavanja, pa tako npr. navodi Medakovićevo prepravljjanje Njegoševa padežnoga sistema (*na Lovčenu umj. Njegoševa na Lovćen*). Druga faza traje između dva svjetska rata, kad je zvanična prosvjetna politika nastojala da nametne ekavicu kao jedini književni izgovor u ondašnjoj državi. Treća faza obilježila je nekoliko poslijeratnih decenija, kad je ijekavica potpuno legalizovana, ali kad su i književni likovi iz naroda morali „pričati“ standardnim jezikom. Za primjer navodi likove seljaka iz Lalićeve *Lelejske gore* koji govore: *otjera, sjeme, gdje, negdje, ovdje, djevojka, sutra* i sl. Četvrta faza nastaje u najnovije doba, kad se crnogorski jezik počinje revitalizovati više u djelima onih koji su se protiv njega zalagali ili se i dalje zalažu nego u djelima samih pristalica ozvaničenja crnogorskoga jezika. Tu kao pozitivan primjer ističe djela Novaka Kilibarde ili Matije Bečkovića, koji piše crnogorskim jezikom iako ga negira. Kao nonsens Rotković navodi neke književnike kojima likovi iz Srbije, Crne Gore i Hrvatske jednako zборе, samo što su u nekim djelima svi ekavci a u nekima svi ijekavci, čime se čak i dijalektalni kolorit prenebregava pred nametima tzv. zajedničke srpskohrvatske norme. Kao i mnogo

⁶⁷ Radoslav Rotković, „Crnogorski književni jezik i govori. Jezik pisca i govor lica“, Zbornik radova *Štokavski književni jezici u porodici slovenskih standardnih jezika*, Crnogorski PEN centar & Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2004, str. 137–142.

drugde, i tu Rotković nije odolilo da ne umetne i neku opasku koja nije u direktnoj vezi s temom na koju piše, pa tako npr. ističe kako Marko Miljanov u pismu Peku Pavloviću pominje i Nerona, i Kaligulu, i Solona, i Atinu, i Spartu i Bizmarka, kako je znao za Danteov *Pakao*, što nije u skladu s ustaljenom tezom o njegovu opismenjavanju u poznim godinama. A kao oštar kritičar Rotković je iskoristio priliku da istakne i falsifikovanje jezika naših starih pisaca, koje je ponekad imalo i državnu potporu, pa kaže: „(...) u ediciji *Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka*, koju je zamislilo i realizovalo Čelebićevo Ministarstvo kulture, ekavski su prevedeni na savremeni jezik: Đurađ Crnojević, Makarije od Crne Gore, Božidar Vuković Podgoričanin, Pahomije od Rijeke, Marko Trebinjac, cetinjski episkop Romil, mitropolit zetski Gerasim Georgije jeromonah na *Mineju* Manastira Kosijereva (jedino Kosijerevo nije pretvoreno u Koserevo), i Avakum griješni na Cetinju, pa, naravno, i Petar I Petrović Njegoš! Sa ruskoga teksta *čelovjek* je prevedeno u *čovjek*, samo što nije ni *čovjek* ni *čovjek* onaj koji je sve ovo zamislio!“⁶⁸ Nije izostavio da pomene ni neke savremene crnogorske pisce koji, prateći razne „mode“, „svojim seljacima guraju u usta ekvicu“⁶⁹ itd.

Nekim savremenim jezičkim i jezikoslovnim problemima bavio se Rotković i u radu *Nema slovâ bez uslovâ*,⁷⁰ đe je ukazao da je nepostojanje sopstvene nezavisne države i jasno izgrađene nacionalne politike osnovni problem koji se prepriječio ozvaničenju i kodifikaciji crnogorskoga jezika, problem koji kontinuirano traje od 1918. godine. Školska lektira, izvanjski ekavski nastavni kadar, neprimjereni udžbenici,

⁶⁸ Isto, str. 138.

⁶⁹ Isto, str. 138.

⁷⁰ Radoslav Rotković, „Nema slovâ bez uslovâ“, Zbornik radova *Crnogorski jezik u javnoj upotrebi*, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 2003, str. 33–37.

zabrana javne upotrebe crnogorskoga jezika neki su od činilaca koje je ovđe pomenuo da potkrijepi tvrdnju o asimilaciji crnogorskoga jezika, koja je od prosvjetnih vlasti u Crnoj Gori nerijetko imala i podršku. Sličnim problemima bavio se Rotković i u tekstu *Da li je termin crnogorsko-srpski jezik politički korektan i naučno utemeljen?*⁷¹ đe je pokazao da nema nikakvoga ni političkoga ni naučnoga utemeljenja za takvo imenovanje jezika u Crnoj Gori (koja je u to doba još uvijek bila u državnom zajedništvu sa Srbijom), pogotovo zbog toga što taj naziv ne bi bio prihvaćen ni u Srbiji. Svoje poglede na jezičku politiku u Crnoj Gori, na odnos crnogorskoga jezika i crnogorske književnosti, odnos crnogorskih književnih stvaralaca prema sopstvenome jeziku, naročito kad je u pitanju XX vijek, Radoslav Rotković sažeo je u radu *Savremena crnogorska književnost i crnogorski jezik*.⁷²

Uza sve navedeno važno je napomenuti da je Radoslav Rotković bio i jedan od recenzenata glavnih normativno-kodifikatorskih priručnika Vojislava P. Nikčevića. Tako je Rotković s poznatim hrvatskim standardologom Josipom Silićem i montenegristom Danilom Radojevićem recenzirao *Pravopis crnogorskoga jezika*⁷³ te *Gramatiku crnogorskoga jezika*,⁷⁴

⁷¹ Radoslav Rotković, „Da li je termin crnogorsko-srpski jezik politički korektan i naučno utemeljen?“, Zbornik radova *Crnogorski jezik u novom ustavu Crne Gore*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje & Građanska partija Crne Gore, Cetinje – Podgorica, 2004, str. 49–52.

⁷² Radoslav Rotković, „Savremena crnogorska književnost i crnogorski jezik“, Zbornik radova *Savremena crnogorska književnost*, Univerzitet Crne Gore – Filozofski fakultet, Nikšić, 2006, str. 63–73.

⁷³ Vojislav P. Nikčević, *Pravopis crnogorskoga jezika*, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.

⁷⁴ Vojislav P. Nikčević, *Gramatika crnogorskoga jezika*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2001.

takođe s Josipom Silićem. Recenzent je, uz Slobodana Vujačića, i pravopisnoga priručnika *Piši kao što zboriš*,⁷⁵ o kojemu je napisao opsežan osvrt.⁷⁶ S hrvatskim istoričarima jezika Stjepanom Damjanovićem i Ivanom Jurčevićem recenzirao je knjigu Vojislava P. Nikčevića o srednjovjekovnoj književnosti i pismenosti na crnogorskome i južnoslovenskom tlu.⁷⁷ Ipak, od posebnoga je značaja što je Rotković bio recenzent kapitalnih djela Vojislava P. Nikčevića: dvotomne istorije crnogorskoga jezika *Crnogorski jezik*⁷⁸ – prvi tom s Dragojem Živkovićem, a drugi s Josipom Vončinom i Josipom Silićem; te posthumno objavljene *Istorije crnogorske književnosti. Od početaka pismenosti do XIII. vijeka*,⁷⁹ đe je sa Stjepanom Damjanovićem pružio vrijedne sugestije prilikom pripreme knjige za štampu.

Pored svega treba istaći da je Radoslav Rotković kao član uprave Udruženja književnika Crne Gore stao iza Saopštenja o jeziku⁸⁰ u kojemu se ističe zahtjev za ozvaničenje zasebne

⁷⁵ Vojislav P. Nikčević, *Piši kao što zboriš, Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 1993.

⁷⁶ Radoslav Rotković, „Kodifikacija crnogorskoga jezika“, *Doclea*, god. 1, br. 3, 1994, str. 4–11.

⁷⁷ Vojislav P. Nikčević, *Crnogorska književna raskršća*, Matica crnogorska, Cetinje, 1996.

⁷⁸ Vojislav P. Nikčević, *Crnogorski jezik*, Tom I i II, Matica crnogorska, Cetinje, 1993, 1997. O glavnim normativno-kodifikatorskim priručnicima Vojislava P. Nikčevića pisao je: Radoslav Rotković, „Piši kao što zboriš“, *Pobjeda*, god. 54, br. 11686, 27. VI 1998, str. 24.

⁷⁹ Vojislav P. Nikčević, *Istorija crnogorske književnosti. Od početka pismenosti do XIII. vijeka*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009.

⁸⁰ „Saopštenje uprave Udruženja književnika Crne Gore o jeziku“, *Kritika*, br. 17, Zagreb, ožujak–travanj 1971, str. 378.

crnogorske jezičke varijante u okviru ondašnjega zajedničkoga standardnoga jezika te protest protiv jezičke unitarizacije koja se provodila primjenom Novosadskoga dogovora. Još oštrije protest u kome je optužio jezičke unitariste iz Novoga Sada i Beograda za crnogorsku jezičku asimilaciju i negiranje crnogorske književnosti te se oglasio protiv onih koju su o jeziku u Crnoj Gori raspravljali čak i bez konsultacije Crnogoraca, objavio je Rotković u reviji *Ovdje* 1971. godine: „Ako je jedinstvo našeg jezika, uz poštovanje razlika u izgovoru i pismu, prirodan put, onda je trebalo slijediti taj prirodni put. Ako to nije neophodno, ako je to smetnja za samostalno izražavanje, ako to vodi sterilizaciji i kastraciji jezika koji svoje sokove crpe jedino iz čistog narodnog izvora, onda nije trebalo ni počinjati takav ujediniteljski posao. (...) Da na prostranom području štokavskog književnog jezika postoje razlike, to nije novo. Vuk u Rječniku uz mnoge riječi stavlja oznake mjesta ili kraja. Takođe on stavlja oznake *ist.*, *zap.* *jugoz.*, *juž.* čime razgraničava dijalekte kao kod: *gudeti*, *gudjeti* i *guditi* ili *zagudeti*, *zaguditi*, *zagudjeti* i *zagudeti*. Ono što je kod Vuka istočni i zapadni dijalekat, to je sada istočna i zapadna varijanta. Zašto onda Vukov južni dijalekat ne bi bio južna varijanta po istoj logici? Da li bi se stalo na samo tri varijante? (...) A čitav ovaj nered i sva ova nervoza koja dovodi čak do fizičkih obračuna ima samo jedan izvor: Novosadski dogovor. Nijesmo učestvovali u njegovom formulisanju ali smo sada prinuđeni da se prema njemu određujemo, braneći se od pokušaja asimilacije, upravo od onoga što je, objektivno, njegova suština. Nezavisno od toga što je ko htio. Najveća je nevolja u tome što se tikve ne lome o glavu onoga ko ih je sadio već se kotrljaju oko nogu onih koji bi htjeli da idu svojim putem pa se sada spotiču i sudaraju i grde jedni druge, umjesto da zajednički uklone tikve.“⁸¹ Zbog

⁸¹ Radoslav Rotković, „Novosadski dogovor – stvarnost ili iluzija“, *Ovdje*, br. 22, god. III, 1971, str. 4.

takvih stavova bio je s ostalima crnogorskim „nacionalistima“ i „separatistima“ unijet u tzv. *Bijelu knjigu*, pa im je prijetila zabrana rada (!) i objavljivanja radova. Pored toga, kako sâm piše, zbog navedenoga članka morao je napuštit i Redakciju revije *Ovdje* (ostavka je objavljena u: *Ovdje*, god. V, br. 46), ali „samo zahvaljujući vješto prikrivanom crnogorstvu sekretara Izvršnog komiteta CK Veselina Đuranovića, omogućeno nam je da i dalje nesmetano objavljujemo, što je, na njegovu usmenu intervenciju, omogućeno i Dragoju Živkoviću i Vojislavu Nikčeviću“.⁸²

Da je budno pratio ne samo jezičku politiku u Crnoj Gori nego i jezikoslovnu produkciju, svjedoče i prikazi rječnikā Njegoševa jezika,⁸³ u kojima je ukazao na manjkavosti, ali i na neke besmislene postupke u tumačenju Njegoševa jezika od strane ondašnjih jezikoslovnih autoriteta, kakvi su bili recimo Mihailo Stevanović i Radosav Bošković. U tim prikazima osvrnuo se i na *Rečnik uz celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, za koja samo uzgredno napominje da čak i nijesu cjelokupna, te na potpuni *Rečnik Njegoševa jezika*. Tu se osvrnuo i na pogrešne metodološke postupke i na neka pogrešna tumačenja, a posebno na proizvoljnost prilikom odabira leksike i bespredmetnost tumačenja pojedinih riječi poput: *nikad, poslije, sabor, divno* i sl., ili recimo na srozavanje na arhaični, dijalektalni ili provincijalni rang riječi kao što su *dignuti se, mniti, obavezati se, oblačiti* i sl.

U monografiji o Ljubiši,⁸⁴ u poglavlju *Matica i kovnica jezika*, Rotković je suptilno analizirao Ljubišin jezik, ne da ističe

⁸² Radoslav Rotković, „Ne dođoše na megdan junački, ili – petnaest godina koje su izeli skakavci“, *Lingua Montenegrina*, br. 3, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009, str. 52.

⁸³ Radoslav Rotković, „Posao obavljen ali – naizgled“, *Pobjeda*, god. 39, br. 6459, 26. XI 1983, str. 8. Isti, „Rječnik bez riječi“, *Pobjeda*, god. 39, br. 6485, 24. XII 1983, str. 10.

⁸⁴ *Tragajući za Ljubišom*, Pobjeda, 1982, str. 197–205.

njegovu svježinu, jer su to davno uradili drugi, nego da ispravljaju one koji su tumačili njegove riječi a nijesu ih razumjeli, koji nijesu znali što znače uobičajene imenice i pridjevi: *lipov* (od *lipe*), *bezbrat*, *besudan*, *gorostasan*. No najznačajnija je Rotkovićeve analiza narodnoga govora u Ljubišinoj obradi i *nadgradnji*. Deminutivima i augmentativima on daje novo značenje. Kanjoš je *malašan* prema *čoečetini furlanskoj*. Ista riječ ponovljena u istoj rečenici u njega može da ima dva značenja.(...jer ako ti *otegneš* svadbom... pak ako htje nesreća da koje od vas troje *otegne*...), što znači da je u prvome slučaju riječ o *odugovlačenju* a u drugome o *smrti*. Prema tome, *matica jezika* jeste u narodu ali je *kovnica* ipak u Ljubišinoj radnoj sobi.

Vraćajući se na uređivanje rubrika za kulturu u crnogorskim glasilima šezdesetih i sedamdesetih godina, treba reći da su oni pokazivali višu svijest o crnogorskim kulturnim prilikama i neprilikama nego što ih neki danas pokazuju. Iako u sasvim drukčijim društvenim okolnostima od današnjih, u vrijeme državnoga zajedništva i službenoga srpskohrvatskoga jezika, i Rotković i njegovi istomišljenici ipak su nalazili prostora da objave svoje kritičke stavove povodom položaja crnogorskoga jezika. Ali kad je u najnovije doba povodom dešavanja na Filozofskome fakultetu u Nikšiću, odnosno na Odsjeku za crnogorski jezik, Rotković pokušao da se kritički osvrne na činjenicu da je to odsjek na kojem se ne izučava crnogorski već srpski jezik, đe se ne koriste knjige iz montenegristike već ekavske knjige namijenjene studijama serbistike, te da ukaže na unitarističke jezičke koncepcije koje su se ispoljile u izjavama i postupcima šefa Odsjeka za crnogorski jezik Rajke Glušice, nijedan dnevni ni nedjeljni crnogorski list nije prenio to saopštenje. Našli smo ga samo na sajtu *Montenegrin Ethnic Association of Australia*.⁸⁵ No o tome se on već oglasio nešto ranije, povodom spora u Savjetu za standardizaciju crnogorskoga jezika, kad su neki

⁸⁵ www.montenegro.org.au/cgjezikrotkovic.html

članovi toga tijela doveli u pitanje kodifikaciju pojedinih opštercnogorskih jezičkih osobina. Tada je Rotković oštro reagovao: „Čitav taj manevar izveden je tako kao da su neki naši lingvisti i publicisti bili zaduženi da crnogorstvuju godinama, kako bi zauzeli što bolje pozicije, i savjetovani da ne izlaze na megdan junački s akademikom Nikčevićem, jer bi se time otkrili, s tim da se pred otvaranje nastave crnogorskoga jezika i književnosti probude i izađu iz *trojanskoga konja* (...) u borbu za *srpski jezik ijekavskoga izgovora*.“⁸⁶

U Crnoj Gori sve je manje naučnika Rotkovićeve profila koji su se ogledali u različitim strukama – od filma i pozorišta do onomastičkih ispitivanja. U svakom domenu postigao je značajne rezultate, ali je nas za ovu priliku posebno interesovao književnonaučni i jezikoslovni doprinos njegov, naročito stoga što je jezikoslovni domen njegova rada uglavnom zapostavljen u odnosu na ostale djelatnosti, o čemu rječito svjedoči i podatak da nije imenovan ni za člana Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika, uprkos činjenici da je bio član Savjeta za kodifikaciju crnogorskoga jezika Crnogorskoga PEN centra, koji je i zadužio Vojislava P. Nikčevića da napiše *Gramatiku i Pravopis*; uprkos činjenici da je cijeloga života taj jezik afirmisao i izučavao, naročito u vrijeme kad to nije bilo ni poželjno ni uputno.

U Crnoj Gori nema više naučnika Rotkovićeve profila koji su se ogledali u različitim strukama – od filma i pozorišta do onomastičkih ispitivanja. Ispratili smo u vječnost velikana i potonjega našeg polihistora.

⁸⁶ Radoslav Rotković, „Ne dođoše na megdan junački, ili – petnaest godina koje su izeli skakavci“, *Lingua Montenegrina*, br. 3, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009, str. 53–54.

Bibliografija:

- „Antologija crnogorske književnosti IX–XX vijek“, *Stvaranje*, br. 10, Titograd, 1976.
- „Antologija crnogorske kratke priče 1944–1984“, *Stvaranje*, br. 12, Titograd, 1984.
- „Antologija crnogorske poezije 1945–1985“, *Stvaranje*, br. 12, Titograd, 1985.
- Breyer, Mirko. *Antun conte Zanović i njegovi sinovi. Roman života jedne paštrovsko-budljanske porodice u pretprošlom i prošlom vijeku (1720–1834)*, Zagreb, 1928.
- Brković, Jevrem. „Ako se rodilo zdravo dijete zašto ćutimo ili o jednoj antilogičnoj antologiji“, *Oko*, Zagreb, br. 126, 13–27. siječnja 1977.
- Čirgić, Adnan. „Standardizacija crnogorskoga jezika“, u knjizi *Jezički neprebol*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2007.
- Ivanović, Krsto. *Minerva za stolom*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1978.
- Ivanović, Radomir V. „Književnonaučne monografije o djelu Stefana Mitrova Ljubiše (Prilog književnoj aksiologiji)“, *Glasnik odjeljenja umjetnosti*, knjiga 30, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2012.
- Jovanović, Borislav. „Pozorišne i jezičke spone“, *Pobjeda*, br. 12554, Podgorica, 25. XI 2000.
- Lipovina, Ljiljana. *Radoslav Rotković: bio-bibliografija*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2009.
- Ljubiša, Stefan Mitrov. *Boj na Visu: prevodi, članci, govori*, Sabrana djela, knj. III, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd; Univerzitetska riječ, Nikšić; Istorijski arhiv, Budva, 1988.
- Ljubiša, Stefan Mitrov. *Pisma*, Sabrana djela, knj. IV, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd; Univerzitetska riječ, Nikšić; Istorijski arhiv, Budva, 1988.
- Nenadić, Ivan Antun. *Drame*, Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka, Obod, Cetinje, 1996.
- Nenadić, Ivan Antun. *Slijepa pravda*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1975.

- Nikčević Vojislav P. *Istorija crnogorske književnosti od početaka pismenosti do XIII. vijeka*, priredili Adnan Čirgić i Aleksandar Radoman, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009.
- Nikčević, Milorad. „Jagićevo izdanje Marijinskog evanđelja (Berlin, 1883)“, u knjizi: *Komparativna filološka odmjerenja*, Osijek – Cetinje, 2006.
- Nikčević, Vojislav P. *Crnogorska književna raskršća*, Matica crnogorska, Cetinje, 1996.
- Nikčević, Vojislav P. *Crnogorski jezik*, Tom I i II, Matica crnogorska, Cetinje, 1993, 1997.
- Nikčević, Vojislav P. *Gramatika crnogorskoga jezika*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2001.
- Nikčević, Vojislav P. *Piši kao što zboriš, Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 1993.
- Nikčević, Vojislav P. „Pražvor, prototip i praiskon izgovora slov(j)enskoga jata (i̇)“ u: *Jezičke i književne teme*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2006.
- Nikčević, Vojislav P. *Pravopis crnogorskoga jezika*, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.
- Nikčević, Vojislav P. *Crnogorska književna raskršća*, Matica crnogorska, Cetinje, 1996.
- Nikčević, Vojislav, „Narodni jezik u crnogorskoj književnosti pred-njegoševskog doba“, *Jezik*, br. 1, 19–22. i br. 2, 41–52, Zagreb, 1968/69.
- Pasković, Ljudevit. *Sveti plamen*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1987.
- Petrović, Vasilije. *Istorija o Crnoj Gori*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1985.
- Pižurica, Krsto. „Dvije studije o Ljubiši“, *Stvaranje*, br. 5, Titograd, 1985.
- Radičeski, Naume. *Crnogorska književnost u makedonskome ogle-dalu*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013.
- Radojević, Danilo. „Istraživanja crnogorske književnosti“, *Stvaranje*, br. 7–8, Titograd, 1977.

- Rotković, Radoslav. „Da li je Dukljanin bio Roman“, *Ovdje*, br. 29, Titograd, 1971.

- Rotković, Radoslav. „Istorija crnogorske književnosti je gotova, treba je samo ukoričiti“, *Ovdje*, br. 28, Titograd, 1971.

- Rotković, Radoslav. „Ivan Bona Boliris, kotorski humanista“, *Ars*, br. 1, Cetinje, 1987.

- Rotković, Radoslav. „Izvori i uzori *Ljetopisa Popa Dukljanina*“, *Ovdje*, br. 30, Titograd, 1971.

- Rotković, Radoslav. „Misli i popijevke Miroslava Zanovića“, *Stvaranje*, br. 6, Titograd, 1978.

- Rotković, Radoslav. „Ništa nije opasnije od neznanja kad je aktivno“, *Oko*, Zagreb, br. 127, 27. siječnja – 10. veljače 1977.

- Rotković, Radoslav. „O nekim 'prazninama' u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“, *Stvaranje*, br. 3, Titograd, 1978.

- Rotković, Radoslav. „Petarkista Đorđe Bizanti Kotoranin“, *Stvaranje*, br. 4, Titograd, 1977.

- Rotković, Radoslav. „Pregled crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918“, *Stvaranje*, br. 4, Titograd, 1979.

- Rotković, Radoslav. „Privremeno rješenje“, *Pobjeda*, god. 24, br. 2603, 30. 3. 1967.

- Rotković, Radoslav. „Prva Istorija crnogorske književnosti“, *Pobjeda*, br. 6106, Titograd, 4. XII 1982.

- Rotković, Radoslav. „Razgovor neugodni“, *Pobjeda*, god. 13, br. 12, 18. 3. 1956.

- Rotković, Radoslav. „Stara crnogorska književnost. Periodizacija“, *Zbornik radova profesora i saradnika Nastavničkog fakulteta*, br. 5-6, Nikšić 1982.

- Rotković, Radoslav. *Crnogorsko književno nasljeđe I*, Pobjeda, Titograd, 1976.

- Rotković, Radoslav. *Ilustrovana istorija crnogorskog naroda I, Pomorje zetsko, Pomorje zapadno, Kraljevina Vojislavljevića*, Crnogorska izdanja, Podgorica, 2003.

- Rotković, Radoslav. *Ilustrovana istorija crnogorskog naroda II, Zeta u državi Nemanjića (1186–1356)*, Crnogorska izdanja, Podgorica, 2003.

- Rotković, Radoslav. *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka: izvori i legende*, Print, Podgorica, 1999.

- Rotković, Radoslav. *Oblici i dometi bokokotorskih prikazanja. Prilog istoriji drame XVII i XVIII vijeka*, Crnogorsko narodno potorište, Podgorica, 2000.
- Rotković, Radoslav. *Jezikoslovne studije*, priredio Adnan Čirgić, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009.
- Rotković, Radoslav. *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do 1852. Istorija crnogorske književnosti*, knjiga II, Podgorica, 2012.
- Rotković, Radoslav. *Tragajući za Ljubišom*, Pobjeda, Titograd, 1980.
- Rotković, Radoslav. „Crnogorski književni jezik i govori. Jezik pisca i govor lica“, Zbornik radova *Štokavski književni jezici u porodici slovenskih standardnih jezika*, Crnogorski PEN centar & Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2004.
- Rotković, Radoslav. „Da li je termin crnogorsko-srpski jezik politički korektan i naučno utemeljen?“, Zbornik radova *Crnogorski jezik u novom ustavu Crne Gore*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje & Građanska partija Crne Gore, Cetinje – Podgorica, 2004.
- Rotković, Radoslav. „Ijekavica u onomastici kao crnogorski etnički i kulturni identitet“, Zbornik radova *Jezici kao kulturni identiteti na području bivšega srpskohrvatskoga ili hrvatskosrpskoga jezika*, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1998.
- Rotković, Radoslav. „Kako su rijeke Zeta i Cijevna dobile imena“, *Lingua Montenegrina*, br. 2, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2008.
- Rotković, Radoslav. „Kodifikacija crnogorskoga jezika“, *Doclea*, god. 1, br. 3, 1994.
- Rotković, Radoslav. „Ne dođoše na megdan junački, ili – petnaest godina koje su izeli skakavci“, *Lingua Montenegrina*, br. 3, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009.
- Rotković, Radoslav. „Nema slova bez uslova“, Zbornik radova *Crnogorski jezik u javnoj upotrebi*, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 2003.
- Rotković, Radoslav. „Novosadski dogovor – stvarnost ili iluzija“, *Ovdje*, br. 22, god. III, 1971.
- Rotković, Radoslav. *Odakle su došli preci Crnogoraca*, MontEdit, Podgorica, 2000².

-
- Rotković, Radoslav. „Piši kao što zboriš“, *Pobjeda*. - God. 54, br.11686, 27.VI 1998.
- Rotković, Radoslav. „Posao obavljen ali – naizgled“, *Pobjeda*, god. 39, br. 6459, 26. XI 1983.
- Rotković, Radoslav. „Pridjevske i zamjeničke promjene, s posebnim osvrtom na dužine“, Zbornik radova *Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2005.
- Rotković, Radoslav. „Rječnik bez riječi“, *Pobjeda*, god. 39, br. 6485, 24. XII 1983.
- Rotković, Radoslav. „Savremena crnogorska književnost i crnogorski jezik“, Zbornik radova *Savremena crnogorska književnost*, Univerzitet Crne Gore – Filozofski fakultet, Nikšić, 2006.
- Rotković, Radoslav. “Uvod u izučavanje jezika bokokotorskih prikazanja s posebnim osvrtom na jezik Ivana Antuna Nenadića“, *Lingua Montenegrina*, br. 4, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009.
- „Saopštenje uprave Udruženja književnika Crne Gore o jeziku“, *Kritika*, br. 17, Zagreb, ožujak–travanj 1971.
- *Savremena drama i pozorište u Crnoj Gori*, Sterijino pozorje, Novi Sad, 1987.
- *Sazdanje Cetinja: izvori i legende*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1984.
- Stojović, Milorad. *O periodizaciji crnogorske književnosti*, Stvaranje, br. 2–3, Titograd 1968.
- Torbarina, Josip. „Naš prilog evropskom petrarkizmu“, *Forum*, br. 4–5, Zagreb, 1974.
- Vrčević, Vuk. *Maštarija*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1975.
- www.montenegro.org.au/cgjezikrotkovic.html
- Zanović Stefan. *Pakao ili nebo*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1979.